

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj právní úpravy manželství 1811 - 1964

Plzeň, 2012

Lenka Škopková

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ
KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

Studijní program Právo a právní věda

Studijní obor Právo

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj právní úpravy manželství 1811 - 1964

Zpracovala: Lenka Škopková

Vedoucí práce: Doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc.

Katedra právních dějin

Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň, 2012

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, březen, 2012

Poděkování doc. JUDr. Ladislavu Soukupovi, CSc., za vedení při zpracování diplomové práce, odbornou konzultaci a doporučení literatury.

Obsah

Úvod.....	9
1. Pojem manželství a stručný historický vývoj této instituce do konce 18. století	11
1.1. Římskoprávní pojetí manželství a manželského práva.....	13
1.2. Manželství a kanonické právo	16
1.3. Manželský patent	25
2. Všeobecný občanský zákoník	29
2.1. Vznik manželství	31
2.2. Vztahy v manželství	35
2.3. Zánik manželství.....	37
3. Právní úprava 2. poloviny 19. století a změny právní úpravy v 1. polovině 20. století	41
3.1. Vývoj po 1. světové válce.....	46
3.2. Vývoj manželství po roce 1939	51
4. Zákon o rodině z roku 1949	53
4.1. Vznik manželství	56
4.2. Vztahy v manželství	59
4.3. Zánik manželství.....	62
5. Zákon o rodině z roku 1963	65
5.1. Vznik manželství	67
5.2. Vztahy v manželství	70
5.3. Zánik manželství.....	73
Závěr.....	75
Summary	78
Použitá literatura.....	79

Prameny.....	79
Literatura	79
a) Česká literatura	79
b) Cizojazyčná literatura	81
c) Časopisecká literatura	81

Úvod

Téma své diplomové práce pod názvem Vývoj právní úpravy manželství jsem si vybrala z oblasti rodinného práva, které je mi, jako právní odvětví, nejbližší. Domnívám se, že jako jediné zasáhne v určité míře do života každého jedince.

Manželství je právní a společenskou institucí, která má dalekosáhlé historické kořeny. Od svého vzniku doznala velkých změn a prošla rozsáhlou formalizací.

Manželské právo je součástí rodinného práva. Můžeme říci, že jde o základní stavební prvek společnosti a lidské pospolitosti. V rámci jiných kultur se může přístup k této instituci lišit, zejména tradicemi manželského obřadu, právy a povinnostmi vznikajícími mezi manžely navzájem, vztahy mezi manžely, postavením žen, vztahy mezi rodiči a dětmi, atd. Díky rodině a jejím vztahům se vyvíjí naše společnost, neboť v rámci této sociální skupiny se formuje charakter, návyky a tradice jednotlivce a tím i celé společnosti.

V současné době je sice sňatečnost v rámci České republiky dle Českého statistického úřadu na ústupu, naopak narůstá rozvodovost českých párů, ale i tak fenomén manželství nikdy nezanikne. Vzhledem ke změně a vývoji společnosti dochází k uzavírání sňatků v pozdějším věku než například před 20 lety. Tento faktor je ovlivňován především tím, že většina mladých párů nemá potřebu svůj vztah legalizovat, oddací list je pro ně jen papírem a při neúspěchu zbytečnou komplikací. Dalšími důvody může být i prodloužení doby studia, budování kariéry a za současné ekonomické krize i nedostatek finančních prostředků, aj.

Ve své práci bych se ráda věnovala historickému vývoji českého státu ve vymezeném období s ohledem a zaměřením na důležité momenty z hlediska soukromého práva. Rozebrala bych jednotlivé zákonné úpravy, srovnala normy vztahující se k instituci manželství a k rodinnému právu. Část diplomové práce bych zaměřila i na v současnosti platný Zákon o rodině v původním znění v době přijetí a případně na změny, kterých doznal do současné úpravy. V blízké budoucnosti by mělo dojít k opětovnému sloučení soukromoprávních zákonů do jediného kodexu, nového občanského zákoníku.

Za základ všech moderních právních odvětví je považováno právo římské, proto bych pozornost zaměřila i na jeho pohled na instituci manželství, neboť římské právo „*se stalo vědeckým prostředkem k poznání a pochopení platného soukromého práva*“¹.

Domnívám se, že pohled do historie je nezbytný pro správné pochopení institutu manželství, proto v následující kapitole své práce nastíním stručný historický vývoj do konce 18. století, tedy do přijetí Všeobecného občanského zákoníku rakouského, a to hlavně s důrazem na kanonické právo, které stanovilo základní pravidla manželského svazku, které jsou v určité modifikované podobě dodržovány dodnes.

---

¹ Balík, S., Balík, S. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 56

1. Pojem manželství a stručný historický vývoj této instituce do konce 18. století

Jak jsem již nastínila v úvodu své práce, manželské právo je součástí práva rodinného, proto považuji za vhodné nejprve vymežit tento pojem a následně pojem samotného manželství. Vzhledem k historickému vývoji instituce je potřeba definovat manželství jak z hlediska soukromého práva, tak z hlediska kanonického práva. „*Pro právní vztahy v manželství je ovšem od samého počátku důležité a rozhodující ne světské, ale církevní, kanonické právo.*“²

Rodinné právo je dle v současné době platného rodinného práva vymezeno jako „*souhrn právních předpisů, jejichž předmětem jsou práva a povinnosti osob, které v různých rolích vystupují v rodině a ve společenstvích rodině obdobných. Jde o práva a povinnosti manželů, práva a povinnosti rodičů a dětí, popř. dalších příbuzných, jakož i těchto osob a osob dalších, které plní vůči dětem různé role nahrazující funkci rodičů nebo funkce rodičů doplňující.*“³

„*Rodina je základní a nejdůležitější sociální skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou. Je založena na manželství či pokrevním příbuzenství (rodičovství, sourozenectví, ap.).*“⁴

Manželství představuje ústřední pojem a platný zákon o rodině jej definuje jako trvalé společenství osob opačného pohlaví založené zákonem předepsaným způsobem. Hlavním posláním manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.⁵ K této definici bych upřesnila, že trvalost společenství neznamená již nemožnost rozvodu, nýbrž vidinu dlouhodobosti svazku, a to pouze mezi mužem a ženou. Účel manželství, který je v zákoně o rodině výslovně uveden, není podmínkou platnosti manželství. Každý manželský pár nemusí nutně děti chtít, někteří je ze zdravotních důvodů mít ani nemohou. Děti je možné vychovávat i mimo manželství, ať už z důvodu jeho neuzavření či kvůli rozvodu. Proto se domnívám,

² Malý, K. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995. s. 75

³ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. *Občanského právo hmotné* 3. 4. Aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007. s. 16

⁴ Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Svazek 6*. Praha: Diderot, 1999. s. 417

⁵ Ust. § 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

že ustanovení o účelu manželství je v zákoně zcela nadbytečné a z hlediska teorie práva se jedná o normu imperfektní.

V rámci vývoje společnosti byla potřeba reagovat na otevřený nárůst počtu párů stejného pohlaví legalizací a formalizací jejich vztahů. Dne 1. 7. 2006 nabyly účinnosti zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, který stanovil, že „*registrované partnerství je trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným tímto zákonem*“.⁶ Registrované partnerství je stejně jako manželství právně kvalifikovaným společenským vztahem, rozdílem je, že vzniká pouze mezi osobami stejného pohlaví, a pro tento svazek se i přes podobnost nepoužívá termínu manželství.

*„Kristián z Koldína definoval manželství tak, že nic jiného není, než toliko pořádné spojení osoby mužské s osobou ženskou, nerozdílné jich spolu s sebou životem obcování obsahující, přičemž mají býti svobodná mezi všemi lidmi, beze všeho přinucení.“*⁷

V historii bylo manželské právo výlučnou záležitostí církevního práva, v rámci vývoje křesťanství se rozvíjel i pohled na manželské právo. Sekulární manželské právo přejalo tradice z kanonického práva, proto je patrná významná shoda v úpravě.

V rámci kanonického práva je manželství definováno jako „*trvalé životní společenství (consortium) muže a ženy – manželů (contuges) zaměřené k jejich společnému přirozenému dobru (ad bonum contugum) a k plození a výchově potomků (ad prolis generationem et educationem) uzavřené odpovídající právní formou*“.⁸ Definice manželství dle zákona o rodině je nápadně podobná, rozdílem je ustanovení o společném přirozeném dobru.

Manželství je katolickou církví chápáno v trojím smyslu:

- sňatek jako právní akt, kterým vzniká životní společenství osob opačného pohlaví,

⁶ Ust. § 1 odst. 1 zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

⁷ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 147

⁸ Tretera, J. R. *Konfesionální právo a církevní právo*. 1. vydání. Praha: Jan Krigl, 1997. s. 233

- kanonický stav založený manželskou smlouvou nebo
- svátost, tj. svazek uzavřený mezi pokřtěnými osobami prohlášený za svazek svátostný.⁹

1.1. Římskoprávní pojetí manželství a manželského práva

Římská rodina (familia) byla ve své nejstarší podobě rodinou monogamní, patriarchálního charakteru. V čele rodiny stál pater familias, který měl rozsáhlou pravomoc nad ženou, se kterou se oženil, nad dětmi, které se ženou zplodil, dále i nad cizími lidmi, kteří do jeho rodiny patří. Stará římská rodina nebyla pouze jednotou osob, ale jednotou osob a majetku.¹⁰

Pater familias mohl být pouze dospělý římský občan, který nebyl nikomu podroben, tzn. byl otcem rodiny propuštěn, emancipován nebo jeho otec zemřel.

Manželství bylo uzavíráno v zájmu muže, pojmovým znakem bylo „*tzv. affectio maritalis, tj. vůle, úmysl muže vzít si ženu a mít ji jako manželku a jako matku legitimních dětí*“¹¹. Pokud muž tento úmysl ztratil, manželství skončilo. Zájem muže na uzavírání manželství pramenil z biologické potřeby zachování jeho rodu.

Rozeznávaly se dva druhy manželství, a to matrimonium cum in manum conventione (manželství s manželskou mocí nad ženou) a volnější typ matrimonium sine in manum conventione.

Matrimonium cum in manum conventione bylo nejstarším typem římského manželství. Žena uzavřením sňatku sice získala titul mater familias, ale i tak její postavení bylo ve vztahu k muži podřízené. Ve vztahu k manželovi byla v postavení dcery, ve vztahu k vlastním dětem v postavení sestry. „*Sňatek pro ni nutně znamenal kapitisdeminuci, tj. zánik dosavadní moci otcovské a všech agnátských vztahů ze strany jedné a vznik manželské moci nad její osobou a*

⁹ Hrdina, I. A.: *Kanonické právo*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002. s. 293

¹⁰ Kincl, J., Urfus, V. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. s. 173

¹¹ Kincl, J., Urfus, V. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. s. 174

vytvoření nových agnátských vztahů v rodině manželově na straně druhé. Na manžela také přecházel všechnen majetek, který zatím žena měla.“¹²

Tato forma manželství vzhledem k její tvrdosti, nemohla mít dlouhého trvání díky vývoji společnosti.

Volnější forma manželství se začala rozvíjet společně s vývojem ekonomických a sociálních vztahů. V tomto manželství nedocházelo ke změně právního postavení na straně ženy a na straně muže. Žena zůstávala podřízena otcovské moci ve své rodině. *„Jinak mělo tzv. volné manželství (matrimonium sine in manum conventine) ještě řadu pravidelných důsledků dalších: manželé byli osvobozeni od povinnosti svědčit proti sobě, jeden proti druhému nesměl použít žalobu infamující nebo žalobu poenální, při exekuci jim prospívalo beneficium competentiae.*“¹³

Další možností soužití byl konkubinát, což bylo *„trvalé pohlavní soužití osob svobodných, kdy úmyslem muže není mít manželku, ale jen souložnici. Proto Římané definovali konkubinát jako spojení libidinis causa, non liberorum quaesundorum (kvůli chťící, ne kvůli plození dětí)*“¹⁴. V tomto svazku žili většinou lidé, kterým bránila zákonná překážka v uzavření manželství řádného. Děti narozené z konkubinátu byly dětmi nemanželskými a otcí nevznikala nad nimi otcovská moc.

Nesvobodní mohli žít pouze v contuberniu neboli v otrockém manželství, šlo o soužití nesvobodných nebo svobodného s nesvobodným partnerem.

Způsobilost uzavřít manželství neměli otroci a cizinci bez connubia¹⁵, nedospělci, duševně choří, impotenti, kleštěnci a ženatí (absolutní překážky). Relativními překážkami bylo pokrevní příbuzenství, agnace, švagrovství, rozdílný stav, poručenství, odlišné náboženství a spáchaný trestný čin. Speciálně pro ženy byla stanovena překážka tzv. smutečního roku (annus lectuus), přičemž žena po smrt manžela nesměla po dobu jednoho roku uzavřít nové manželství, a to z důvodu možného těhotenství.

¹² Kincl, J., Urfus, V. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. s. 174

¹³ Kincl, J., Urfus, V. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. s. 175

¹⁴ Kincl, J., Urfus, V. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. s. 176

¹⁵ Connubium – právo uzavřít zákonný sňatek

Matrimonium vznikalo smlouvou mezi mužem a ženou, pokud byli snoubenci podřízeni otcovské moci, byl nutný souhlas pater familias. Obřad při uzavření manželství neměl stanovená přesná pravidla, formální požadavky byly kladeny při podrobení se moci manželské (in manum conventio), kde rozeznáváme tři podoby, tj. confarreatio, coemptio a usus.

„Confarreatio byla prastará forma, praktikovaná hlavně mezi patriciji. Ženich a nevěsta za přítomnosti deseti svědků a dvou flaminů (kněží) pronášeli různé průpovídky a formulky a podstupovali ceremoniální úkony, kromě jiného také obětovali Jupiterovi špaldový chléb (panis farreus) a ten dal celému obřadu název. V pozdějších dobách se confarreatio užívala převážně v kruzích kněžských, protože pro kněze byla tato forma povinná a úřad kněžský mohli zastávat pouze lidé, kteří se narodili z konfarsovaného manželství.“¹⁶

V rámci coemptio, druhého způsobu podrobení se manželské moci, otec nevěstu prodával do rodiny ženicha. Šlo pouze o prodej symbolického charakteru.

Poslední možností byl usus, kde po uplynutí jednoho roku vydržel manžel moc nad ženou, žena tomuto vydržení mohla zabránit vzdálením se na tři noci ze společného bydlíště, po jejím návratu začala běžet nová roční lhůta.

Manželství zanikalo smrtí jednoho z manželů, rozvodem nebo zapuzením. Smrt biologická byla stejná jako ztráta svobody nebo ztráta příslušnosti k obci. Jeden z manželů ztratil způsobilost k uzavření či trvání manželství. Šlo o vynucený zánik manželství bez ohledu na vůli manželů.

Z vůle manželů pak končilo buď rozvodem (divortium) nebo zapuzením (repudium). Tam, kde měl muž moc nad ženou, mohl rozloučit manželství pouze on, a to opačným jednáním (contrarius actus). *„Manželství volné (tj. bez manželské moci nad ženou) mohlo být rozloučeno jednostranným projevem muže či ženy, projevem neformálním, byť i tradičně doprovázeným slovy: Tuas res tibi habeto! Nebo Tuas res tibi agito!.“¹⁷*

Od 4. století n. l. je v římském právu patrná křesťanská ideologie, která trvá na nerozlučitelnosti. Rozvod byl povolen pouze jednostranně ze zákonných důvodů – složením slibu čistoty, mužovou impotencí a zjetím muže.

¹⁶ Kincl, J., Urfus, V. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. s. 179

¹⁷ Kincl, J., Urfus, V. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. s. 180

„Za pomyslný vrchol římského práva lze považovat kodifikace východořímského císaře Justiniána ze 6. stol. n. l.“¹⁸

Císař Oktavián Augustus vydal zákony Lex Iulia a Lex Papia Poppaea, které měly čelit poklesu porodů a stoupající rozvodovosti. Bylo stanoveno, že muži od 25 do 60 let a ženy od 20 do 50 let museli žít v řádném manželství, jinak ztráceli způsobilost nabývat z testamentu.

„Základní pojmy a kategorie římského práva staly se pak i v oblasti manželských a rodinných vztahů vlivným činitelem, který v mnohém zapůsobil na potomní vývoj zákonodárství evropských národů, usnadňujíc tu upevnění právních vztahů, které vytvářela prostá zbožní výroba. Dnešnímu badateli podává pak římské právo jasný a přesný obraz o poměrech v rodině rozvinuté otrokářské společnosti.“¹⁹

1.2. Manželství a kanonické právo

„Kanonické právo bylo univerzální a ve své podstatě stejné pro všechny římské katolíky. Podle jeho zdroje ho můžeme rozdělit do dvou skupin. Jednak to je centrální kanonické právo, tvořené ústředními církevními orgány, zejména papežem a koncily, a jednak místní kanonické právo, utvářené zvláště diecézními synodami a rozhodnutími biskupů.“²⁰ Kanonické právo bylo v rámci svého vývoje pod vlivem institucí římského práva.

Právní úprava manželství tak, jak ji známe dnes, je ovlivněna principy a pravidly křesťanského náboženství. Díky náboženství vznikala manželství monogamická a došlo i k rozšíření této instituce u většiny národů v Evropě. Se změnou církevních institucí a církví jako organizací docházelo ke změně náhledu na manželství. Církev byla v 10. – 16. století příslušná k projednávání veškerých manželských záležitostí.

---

¹⁸ Plecítý, V., Vrabec, J., Salač, J. *Základy občanského práva*. 4. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. s. 15

¹⁹ Klabouch, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962. s. 32

²⁰ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 134

Církev neusilovala jen o prosazení monogamních manželství a s tím spojené spravování manželských a rodinných záležitostí, ale i o finanční přínos, které správa těchto vztahů beze sporu měla nést.²¹

„První známý domácí světský předpis, který se týká manželského práva, byl vydán v roce 992. Jednalo se o práva udělená pražským biskupům. Kníže Boleslav v nich nejen akceptoval, ale dokonce i podpořil křesťanské pojetí manželství, upravené v předpisech kanonického práva. Zásadním zásahem nejvyšší světské autority na podporu křesťanského pojetí manželství však byla až Dekreta Břetislavova, vyhlášená knížetem Břetislavem II. v roce 1039. V nich kníže výslovně vyhlásil základní zásady manželství, tedy monogamii a nerozlučitelnost, přičemž v dalších otázkách odkázal na kanonické právo. Rozhodování manželských sporů bylo přitom svěřeno církevním soudům.“²²

Výsady knížete Boleslava II. dávaly biskupu Vojtěchovi právo stavět a světit kostely, vybírat desátky a rozvádět manželství uzavřená v rámci příbuzenství.

Dekreta Břetislavova byla vyhlášena nad hrobem biskupa Vojtěcha v polském Hnězdně. Známy kronikář Kosmas popisoval Dekreta Břetislavova jako souhrn příkazů a zákazů, které byly vedeny církevní morálkou. Dekreta vyžadovala monogamické svazky uzavírané církevní formou a zakazovala rozvody manželů. Manželství zanikala jedině smrtí manželů. Kromě manželských pravomocí měla církev povinnost stíhat vraždy, udělovat pokuty za nedodržování církevních svátků. Dále byly zakázány pohřby mimo vymezená území označená za křesťanské hřbitovy.²³ Stanovila pravomoci úředníků hradské správy, určila povinnosti arcikněze (arcipresbytera), tj. představitele církevní správy.

Ordály (ordalium, ortel) – ordál vody a ordál žhavého železa – byly prostředkem dokazování. Obsahovaly přesná procesní pravidla a na jejich základě se konstatovala vina či nevina. Používání božích soudů bylo rozhodnutím Karla IV. omezeno, nicméně k úplnému zániku této trestněprávní praxe se dospělo až v období husitství.

²¹ Klabouch, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962. s. 64

²² Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 147

²³ Malý, K., a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003. s. 93

Katolická církev zavedla svátostnou povahu manželského svazku a jeho nerozlučitelnost, a to roku 1215 (4. lateránský koncil). „*Po dlouhých bojích školy právnické (Gratian, škola boloňská) a teologické (Petrus Lombardus, škola pařížská) vytvořil koncem 12. století papež Alexandr III. definitivní syntézu formulace o svátostné povaze manželství a jeho nerozlučitelnosti. Rozlišil přesně zasnoubení – sponsalia de futuro, a smlouvu manželskou – sponsalia de praesenti, která zakládala manželský svazek.*“²⁴

Manželství předcházely zasnuby, které byly jako institut zcela nevynutitelné. Z příslibu uzavření manželství neplynuly žádná práva a povinnosti. Manželství mezi pokřtěnými osobami na rozdíl od jiných vznikalo až prohlášením za svátost, teprve poté byl tento trvalý životní svazek muže a ženy *res sacra*.

Církev si samozřejmě byla vědoma, že svazek mezi mužem a ženou v určité podobě existoval dávno před vznikem křesťanství. Monogamii, kterou církev zavedla a vyžadovala, bylo nutné aplikovat v již zaběhnutých svazcích, kde se často vyskytovala polyganní manželství, mnohoženství i mnohomužství. V rámci těchto polyganních manželství si muži (ženy) „*mohou po svém křtu ponechat jednu ženu (jednoho muže) a ostatní propustí. S touto jednou ženou (mužem) je nutno po křtu nově uzavřít manželství, neboť předcházející svazek nemůže být za manželství uznán. Místní ordinář má dbát na dostatečné sociální zabezpečení propuštěných manželek*“.²⁵ Zásada monogamie vznikla v rámci kontaktu s římskou a řeckou kulturou, jejím absorbováním.

Svátostnou povahu má manželství mezi katolíky nebo mezi katolíkem a pokřtěným nekatolíkem. Manželství mezi katolíkem a nepokřtěnou osobou je zprvu nesvátostné, nicméně tento stav bylo možné změnit dodatečným křtem a prohlášením manželství za svátost.

Pravomoci církve nad manželstvím spočívaly v jeho vzniku, platnosti a trvání. „*Rozhodování o manželských sporech náleželo (až do doby Josefa II.) církevním soudům, ať již církve katolické, či od 15. století i konsistořím kališnickým. V těchto sporech šlo často o nedodržení slibu manželského (častými*

---

²⁴ Mrkývka, P., Veselá, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1992. s. 80

²⁵ Tretera, J. R. *Konfésní právo a církevní právo*. 1. vydání. Praha: Jan Krigl, 1997. s. 234

žalobci byli zvláště muži, kteří si tak vynucovali sňatek či alespoň odstoupné bohatých nevěst), spory o neplatnost manželství, opuštění manžela či rozvody.“²⁶

Katolická církev v rámci principu monogamie trvala i na nemožnosti uzavřít manželství po ovdovění. Postupem času došlo naštěstí k prolomení této zásady a muži a ženy po určitém časovém úseku mohly znovu vstoupit ve svátost manželskou. Církev nemohla spravedlivě požadovat, aby vdova či vdovec zůstali nehledě na věk po smrti manžela již navždy sami.

Kanonické právo poskytlo přesnou formulaci základních zásad křesťanského učení o manželství a zavedlo konkrétní právní pravidla. Nejvýznamnějšími prameny kanonického práva byla Decreta Gratianii, Glosa ordinaria, Tridentium, Ne Temere, Codex Iuris Canonici (1917) a Codex Iuris Canonici (1983).

Manželka přinášela do nové rodiny obligatorně věno, které se domlouvalo ještě před uzavřením sňatku. Rozlišovalo se věno nevěstino a věno vdovské. Nevěstino věno bylo majetkovým přínosem ženy do manželství a manžel s ním mohl neomezeně nakládat. Obsah věna nesměl být zaměňován se základním vybavením domácnosti a osobními věcmi, které si manželka do nového domova rovněž přinesla. Rodina musela ženě věno vždy vydat, toto plynulo z obyčejového práva. Velikost věna zrcadlila bohatství rodiny a její společenské postavení.

Odlišnou úpravu mělo vdovské věno, které obsahovalo taktéž majetkové prostředky, tj. nemovitosti, věci a jiné majetkové hodnoty. Tento majetek byl určen ženě pro případ manželovy smrti. Šlo o jistou formu zabezpečení rodiny do budoucna bez muže, který měl povinnost svoji rodinu živit. Pod nevěstina věna se určovala výše věna vdovského, které bylo přibližně dvaapůlkrát větší. Zajišťovacím institutem bylo zástavní právo na majetek muže, zápis do zemských desek. Další možností bylo tzv. vznesení, kdy se zástavou na vdovské věno stával statek, kam byla nevěsta po svatebním obřadu přivedena.²⁷

---

²⁶ Malý, K., Sivák, F. *Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918)*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1988. s. 197

²⁷ Malý, K., Sivák, F. *Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918)*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1988. s. 198

*„Vedle toho se v českém právu po vzoru práva německého vyskytoval také institut jitřního daru (Morgengab), který poskytoval po naplněné svatební noci manžel své ženě. Původně šlo o symbolickou náhradu za ztracené panenství.“*²⁸

Prvním krokem k uzavření manželství byly tzv. ohlášky, které v jisté podobě existují dodnes. Rozdíl je zejména v momentu jejich realizace. Dnes se oddávající dotazuje, zda někomu není známa okolnost vylučující vstup do manželství, ale nikoliv předem v pravidelných intervalech, ale až při samotném obřadu. Z mého pohledu jde pouze o formalitu a tradiční prvek, vzhledem k tomu, že probíhá tzv. předsňatečné (předoddavkové) řízení. V kanonickém právu existoval institut trojnásobných ohlášek, které byly závazně ustanoveny již v roce 1215 papežem Innocencem III. Ohlášky vedly ke zveřejnění budoucího manželství za účelem zjištění případných vylučujících překážek.

Jak jsem již uvedla výše, manželskému svazku tedy předcházely zasnuby (sponsalia), ohlášky, stanovení věna a následoval formální sňateční obřad, přičemž *„manželství vznikalo slavnostním přivolením před církví a bylo zásadně – ve smyslu známé kanonické poučky Co bůh spojil člověk nerozlučuj – nerozlučitelné.“*²⁹ Mezi snoubenci došlo k uzavření smlouvy sui genesis. Manželství bylo uzavíráno v rámci svatební mše. Nerozlučitelnost manželství nebyla absolutní, manželství rozlučitelné pouze jeho nenaplněním a vstupem do kláštera nebo papežským dispensem.

Uzavřením manželství došlo ke vzniku vzájemných práv a povinností mezi manžely. Nejdůležitější povinností byla péče o děti, které byly stejně jako v římskoprávní úpravě podřízeny moci otcovské.

„Děti počaté nebo narozené z platného manželství se považují za manželské (legitimi), jestliže se narodily alespoň po 180 dnech ode dne uzavření manželství nebo v karenční lhůtě 300 dní od skončení manželského života. Nemanželské děti (illegitimi) se legitimují buď následným uzavřením manželství rodičů nebo reskriptem Apoštolského stolce. Mezi dětmi manželskými a

---

²⁸ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 149

²⁹ Malý, K., Sivák, F. *Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918)*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1988. s. 197

legitimovanými (legitimati) nečiní kodex žádné kanonické rozdíly, stejně tak mezi manželskými a nemanželskými.“³⁰

Povinností manželky, jako osoby podřízené, byla samozřejmě věrnost manželovi. Žena se uzavřením manželství stávala součástí manželovy rodiny a odcházela ze své původní rodiny. Samostatně mohla žena jednat jen v některých záležitostech. „*Vzájemný poměr manželů je pak určen křesťanským učením o rozdílu mezi mužem a ženou, kde méněcennost ženy, jak jsme již zmínili, je dána hned při jejím stvoření. Již v ráji bylo ženě přikázáno samým bohem, aby muži sloužila a poslouchala ho.*“³¹ Statut podřízenosti žen na našem území byl ustálen a uzákoněn až ve 20. století, kdy rovnoprávnost mužů a žen deklarovala přímo ústava.

V rámci kanonického práva se rozlišuje manželství dokonané a nedokonané. „*Matrimonium ratum tantum je platné, ale dosud nenaplněné manželství mezi pokřtěnými (případný předmanželský intimní styk je v tomto případě právně irrelevantní). Matrimonium ratum et consummatum je platné manželství mezi pokřtěnými, které bylo dokonáno intimním manželským úkonem, který sám o sobě může vést k zplazení potomka, a to humano modo (lidsky, tedy za předpokladu, že intimní úkon byl chtěný, resp. svobodný a vědomý).*“³²

Vzhledem ke stanovené povinnosti uzavřít sňatek veřejně, církevní soudy rozhodovaly o existenci soukromých, tajných sňatků. Pokud soud uznal manželství uzavřené bez účasti kněze za možné, udělil příkaz k uzavření sňatku veřejného. Tridenstský koncil nakonec tajné sňatky zcela zakázal.

Stejně jako v římském právu byl vybudován systém překážek a taktéž systém dispensací, tj. promíjení překážek v konkrétních případech. Na základě překážek manželství rozlišovalo kanonické právo manželství neplatné a manželství nedovolené. Překážkami způsobujícími neplatnost manželství (impedimenta dirimentia) byly trvalí manželství, nedostatek věku, impotence a příbuzenství v přímé linii 1. stupně. Nedovolené manželství bylo sice platné, ale bylo uzavřeno s méně důležitou překážkou.

---

³⁰ Hrdina, I. A. *Kanonické právo*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002. s. 304

³¹ Klabouch, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962. s. 62

³² Tretera, J. R. *Konfesionální právo a církevní právo*. 1. vydání. Praha: Jan Krigl, 1997. s. 238

K neplatnosti manželství docházelo díky existenci vylučujících překážek, vadou konsensu a při omylu ve stavovské příslušnosti nebo jiné vlastnosti jednoho z manželů, která byla pro druhou stranu určující. „*Nezbytným předpokladem pro úspěšné vedení složitého kanonického procesu o prokázání neplatnosti manželství však byl dostatek finančních prostředků na poplatky a advokáta.*“³³ Již v minulosti platilo, že větší úspěch při získání určitých rozhodnutí měli příslušníci bohatých rodin.

Pravomoc udělit některým osobám dispens měl až do roku 1888 papež, který mohl udělit dispens vždy, pokud bylo možné překážku manželství odstranit. Dispens nebyl zpravidla udělován od překážky biskupského svěcení, vraždy manžela, příbuzenství v přímé i pobočné linii. Příbuzenství v pobočné linii bylo překážkou jen co do 1. stupně. Kanonické právo nestanovilo přesně pravidla pro udělování dispensu. Obecně platilo, že je třeba vyjít vstříc vlivným rodinám, dále osobám, u kterých hrozil přestup k jiné církvi, a osobám, které se zasloužily o prominutí překážky. Papež mohl pro konkrétní osoby stanovit překážky nové, které pro ostatní neplatily. V jeho pravomoci bylo zakázat manželství, které by za normálních okolností splňovalo veškeré náležitosti.³⁴

Co se týče rozvratu manželství, kanonické právo povolovalo rozvod, tedy oddělená bydliště, částečné osvobození od manželských povinností, přičemž manželství i nadále trvalo, dále byla v některých případech umožněna rozluka a k přirozenému zániku manželství docházelo smrtí jednoho nebo obou manželů.

Jiným případem byli manželé nekřtění, jejichž manželství mohla církev zrušit za předpokladu, že jeden z manželů přešel ke křesťanství a druhý by jeho novou víru ohrožoval a mohl ho svádět z této cesty. Za této situace byla povolena tzv. rozluka. Církev kromě rozvodu připouštěla i rozluku, tj. zánik manželství za života manželů, ale jen ve svém vlastním zájmu.

Jak bylo uvedeno již výše, ke zrušení manželství mohlo dojít jeho nekonsumováním nebo na základě privilegií. První z privilegií Privilegium Paulinum pojednávalo o manželství mezi osobami nepokřtěnými. Toto manželství bylo zrušeno za předpokladu, že jeden z manželů přijal křest a druhý z manželů

---

³³ Mrkývka, P., Veselá, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1992. s. 82

³⁴ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 124

opustil společné soužití. Druhým případem bylo Privilegium Petrinum, které stanovilo, že papež jako nástupce apoštola Petra, mohl zrušit manželský svazek nespolečenský nebo smíšený.

Změny pro institut manželství a církevní právo přinesly humanismus, renesance a dále rovněž reformace. Díky Lutherovu protestantismu a rovněž kalvinismu byly nově formulovány zásady rozlučitelnosti manželství. Jako ústupek byla stanovena možnost uzavřít sňatek nový a kněží již nemuseli dodržovat celibát. Reformace nepovažovala manželství za svátost, ale za „*vnější, tělesný a společenský svazek muže a ženy*“³⁵.

*„Kritika, kterou provedla reformace ve vztahu ke katolickému učení, donutila katolickou církev také revidovat svou doktrínu o manželství. Aniž by nějak zásadně ustoupila ze svých prerogativ, položila teprve v tomto období dogmatické zásady pro svou jurisdikci ve věcech manželských, kterou po staletí až dosud vykonávala, a to bez vážnějších námitek z kterékoliv strany. Manželství dogmaticky prohlásila za jednu ze sedmi svátostí a navíc za nerozlučitelné a monogamické.“*³⁶

Tridentský koncil zpřísnil formu uzavírání manželství do budoucna, vymizelo manželství klandestinní a presumptivní³⁷. Byla stanovena pevná forma při uzavírání manželství, pro tento slavnostní úkon byla nutná přítomnost faráře (porochus proprius) a dvou svědků. Tridentium nebylo přijato na všech územích – existovala teritoria s formou tridentskou a území, kde tato nová úprava manželství zavedena nebyla. Po přijetí Tridentia došlo v podstatě k zastavení vývoje kanonického manželského práva.

I když církev celá léta neschvalovala manželství mezi katolíky a nekatolíky, pouze předstírala nevědomost. Neuzákoněná Gratianova zásada stanovila, že rozdílná víra manželů je překážkou uzavření manželství. Nicméně až v roce 1749 byla smíšená manželství prohlášena oficiálně za neplatná, a to zákonem Breve Benedicta XIV. Singulari nobis.

---

³⁵ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 149

³⁶ Mrkývka, P., Veselá, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1992. s. 82

³⁷ tajně uzavřená a konkubinátní

Až Dekretem papeže Pia X. Ne temere v roce 1907 byl odstraněn zmatek mezi oblastmi s tridentskou a netridentskou formou. „*Migrace moderního obyvatelstva, jeho náboženská roztržetost a moderními ústavami zaručená svoboda svědomí a vyznání znamenaly pro katolickou církev nemožnost setrávat na přísných požadavcích vlastního faráře, asistujícího při uzavírání sňatku, donutily ji ustoupit od rigorózního odporu proti smíšeným manželstvím a donutily ji vzdát se požadované příslušnosti pro manželství nekatolíků.*“³⁸ Tridentskou formou byli napříště vázáni všichni katolíci.

Veškerá podstatná ustanovení kanonického práva do sebe zahrnul Codex Iuris Canonici z roku 1917, zatímco Codex Iuris Canonici z roku 1983 nepřinesl výraznější změny.

Codex Iuris Canonici (1983) chápal manželství jako vztah lásky a vzájemného odevzdání manželů. Kanonickému právu podléhala nadále pouze katolická manželství, sňatky osob pokřtěných v jiné křesťanské církvi nebyly podřízeny. Změnil se i přístup k výchově dětí, kdy potomek ze smíšeného manželství již nemusel být vychováván podle katolické věrouky. „*Jeho hlavním přínosem se jeví, že shrnuje, věcně a jazykově sjednocuje a formulačně precizuje dílčí změny, které nastaly po II. vatikánském koncilu.*“³⁹

„*Obecné církevní právo však v období vznikání a rozvoje moderních států naráželo často na předpisy, které tím, že vycházely z ústavně zaručené svobody svědomí a vyznání, zrušily nebo alespoň silně omezily církevní příslušnost v manželských věcech. U nás tak například učinil manželský patent císaře Josefa II. z roku 1783, který manželství prohlásil za manželskou smlouvu a o jeho vzniku, trvání a konci měl napříště rozhodovat zákon a státní soud. Tento okamžik znamenal počátek komplikovaného zápasu o občanské pojetí manželství, který byl zakončen vyhlášením obecného zákoníku občanského ABGB v roce 1811.*“⁴⁰

---

³⁸ Mrkývka, P., Veselá, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1992. s. 83

³⁹ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 129

⁴⁰ Mrkývka, P., Veselá, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1992. s. 84

*„Manželství a jeho právní úprava se tedy u nás vytváří pod vlivem církve a kanonické právo bylo základem úpravy rodinných a manželských vztahů prakticky až do roku 1949.“*⁴¹

V rámci shrnutí bych uvedla, že církev formulovala úpravu manželství, stanovila požadavky na budoucí manžele a kanonické právo společně s právem římským ovlivnily současnou právní úpravu rodinného práva i jeho podoboru práva manželského. Kanonické manželské právo bylo v některých oblastech, nárocích kladených na manžele velice striktní, nicméně se domnívám, že by dnešnímu světu trocha více pravidel, morálky a tvrdších sankcí za porušení manželských povinností neuškodila.

1.3. Manželský patent

Po nástupu císaře Josefa II. se rozvinulo v plné míře reformní úsilí, které jako spoluvladař uplatňoval Josef II. již za vlády své matky Marie Terezie. Osvícenský absolutismus byl na vrcholu, císař se snažil soustředit veškerou moc ve svých rukou.

Vrcholem reformní vlny se stal kromě patentu o zrušení nevolnictví toleranční patent, který v roce 1781 povolil sňatky katolíků a evangelíků. Patent stanovil, že budou tolerována další křesťanská vyznání, a to augšpurské (luteránství), helvetské (kalvinismus) a nesjednocené řecké (pravoslaví). Oficiálním náboženstvím bylo stále katolické vyznání. Církvi byly odebrány určité pravomoci, na druhou stranu jí zůstaly některé jiné důležité pravomoci státní správy, jako např. vedení matrik, veřejné bohoslužebné úkony, vyhlašování úředních rozhodnutí, aj. I když svým tolerančním patentem z roku 1781, který okopíroval podle legislativy Friedricha II., protestanty zcela nezrovnoprávnil, poskytl jim přeci jen určitou náboženskou svobodu a možnost vybraných úřednických kariér.⁴²

---

⁴¹ Malý, K. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995. s. 75

⁴² Fejtő, F. *Requiem pour un empire défunt. Histoire de la destruction de l'Autriche – Hongrie*. Paris: Lieu Commun, 1994. s. 63

„Proslulým patentem z 1. listopadu 1781 o zrušení nevolnictví, jehož vydání si zájmy kapitalistické výroby vynutily, byla odstraněna také všechna omezení sňatků, vyplývající z osobní závislosti poddaných na pánech.“⁴³

Jak už jsem uvedla výše, významnějším milníkem ve vývoji manželského práva byl manželský patent císaře Josefa II. z roku 1783 (č. 117 ze dne 16. 01. 1783). Tento patent prohlásil manželství za občanskou smlouvu a vyňal jej z pravomoci církve. O vzniku, trvání a zániku měly nadále rozhodovat státní soudy na základě zákona. V platnosti zůstala nejen církevní forma uzavírání sňatku, ale nezměnil se příliš ani pohled na manželství. Přínosem manželského patentu bylo zavedení odlišných úprav pro osoby různých vyznání, což bylo vyjádřením respektování názorů jednotlivých církví.⁴⁴

Manželský patent katolíkům přinesl možnost rozvodu od stolu a lože a evangelíkům rozluku. Židé měli od roku 1791 nejvýhodnější úpravu manželského práva rakouského. Byla jim povolena rozluka na základě dvoustranného konsenzu a měli stanovené odlišné překážky bránící uzavření manželství.

I po tomto omezení církve, dolnorakouská zemská vláda prosazovala zavedení obligatorního civilního sňatku. Proti tomuto názoru se postavila dvorská česko – rakouská kancelář s tím, že by byla vážnost manželského svazku narušena. Církevní forma sňatku dodávala manželskému svazku na vážnosti.

Manželské spory a jiné záležitosti byly doménou církve až do 2. poloviny 18. století. Katolická církev měla v rámci monarchie rozsáhlé pravomoci, a to ve školství, v oblasti soudní, v oblasti manželského práva, aj. Josef II. se ještě za vlády Marie Terezie pokusil vliv církve omezit a podřídit ji státu, což by odpovídalo představám o absolutní moci panovníka. K omezování docházelo postupně. Prvním krokem bylo zrušení jezuitského řádu v roce 1773, následovalo rušení klášterů a výše zmíněné reformy.

Josef II. během deseti let vydal tisíce zákonů a nařízení. Vzhledem k tomuto rozsáhlému množství legislativních aktů docházelo k jejich rozporům,

---

⁴³ Klabouch, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962. s. 119

⁴⁴ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnosti a perspektivy*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 69

nedopracovanosti a bylo umožněno jejich obcházení byrokratickým aparátem. „Nevýhodou manželského patentu Josefa II. byla tedy v mnoha ustanoveních ne zcela přesná hranice mezi kompetencí církve a státu.“⁴⁵

Tak jak Josef svými náboženskými reformami probouzel nepřátelství u církve, tak si svými stejně radikálními sociálními reformami a zvláště zrušením nevolnictví, vysloužil nepřátelství velké části šlechty.⁴⁶

V rámci vývoje občanského práva je významný rok 1766, kdy byl Marii Terezii předložen návrh občanského zákoníku s názvem Zákoník Marie Terezie, ve kterém bylo stanoveno právo soukromé a všeobecné pro všechny české a rakouské dědičné země (Maria Theresia Codex, worin für alle dero Königlichen böhmische und oesterreichische Erblände ein Ius privatum et universale statuires wird). Zákoník nebyl přijat, důvodem byla jeho nepraktičnost a spíše učebnicový ráz. „Osnova se stala jen Literárním dílem, svědčícím sice o vyspělosti rakouského právnictví, nicméně ukazovala na neschopnost zevšeobecňovat.“⁴⁷

„Za Josefova života pokračovaly kompilační práce na kodifikaci soukromého práva, s nimiž se začalo ještě za vlády Marie Terezie. Jejich výsledkem bylo vydání prvního dílu Všeobecného občanského zákoníku (jeho autorem byl Horten) 1. listopadu 1786. Zákoník měl 5 částí, z nichž se první dvě týkaly obecných ustanovení, následující pak upravovaly vztahy mezi rodiči a dětmi, postavení sirotků a osob marnotratných. Do kodexu byly zahrnuty i právní předpisy, případně jejich důsledky, které vyšly od r. 1781.“⁴⁸ „Bylo to např. omezení fideikomisů, zrušení nevolnictví, důsledky patentu tolerančního, který připustil i protestanty k nabytí nemovitostí, patent manželský, který svěřil rozhodování o manželských sporech soudům světským, patent o dědické posloupnosti a o rovnosti mezi manželskými a nemanželskými dětmi.“⁴⁹

---

⁴⁵ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnosti a perspektivy*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 69

⁴⁶ Fejtö, F. *Requiem pour un empire défunt. Histoire de la destruction de l'Autriche – Hongrie*. Paris: Lieu Commun, 1994. s. 63

⁴⁷ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 94

⁴⁸ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 70

⁴⁹ Malý, K. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995. s. 164

„Dějinný obrat v tomto časovém období nastává po Velké francouzské revoluci. Přirozenoprávní teorie prezentovaná slavnou osobou J. J. Rousseaua měla nesmírný vliv na pojetí celého práva, právo soukromé nevyjímaje. Rovnost před zákonem, vrozená nezcizitelná práva atd., to byl průlom do dosavadního pojetí.“⁵⁰

---

⁵⁰

Plecitý, V., Vrabec, J., Salač, J. *Základy občanského práva*. 4. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. s. 15

2. Všeobecný občanský zákoník

Po smrti císaře Josefa II. na kodifikaci občanského práva pracovala nová komise, kterou vedl profesor Karel Martini a později profesor František Zeiller. Text byl posuzován odborníky z apelačních soudů a univerzitními pracovníky. V roce 1797 byl připraven komplexní text, který nechal císař vyhlásit v Západní Haliči (tzv. Západohaličský zákoník), získané při dělení Polska.

Po zkušebním období byl text revidován a vyhlášen dne 1. 6. 1811 císařem Františkem I. císařským patentem č. 946/1811 J. G. S. jako Všeobecný občanský zákoník (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie - ABGB). Zákoník se stal účinným dne 1. 1. 1812.

Tento zákoník platil ve všech rakouských zemích vyjma zemí koruny uherské, kde platilo obyčejové právo. V českých zemích vyšel pod názvem Kniha všeobecných zákonů městských (Wsseobecná Práva Městská. Dlj prwnj.) O překlad se zasloužil adjunkt registratury a tlumočnický Josef Zlobický.

*„V uherských zemích byl podle kabinetního listu ze dne 31. prosince 1851 vyhlášen občanský zákoník jako platné právo tzv. absolutistickými patenty, a to patentem z 29. listopadu 1852, č. 246 ř. z. v Uhrách, Chorvatsku – Slovinsku, Vojvodině a Temešvárském Danátu, patentem z 5. května 1853 v Sedmíhradsku. Po vydání Říjnového diplomu byl však v Uhrách restituován předešlý stav, a tak základem občanského práva zde byla tzv. usnesení Judexkuriální konference.“*⁵¹ Judexkuriální konferenci předsedal dvorský soudce, tzv. iudex curie.

Kodifikační komise při práci na zákoníku vycházela z římského práva, kanonického práva, pruského zemského práva a z osvícenských idejí. Všeobecný občanský zákoník byl vynikajícím právnickým dílem. *„Avšak základním východiskem se autorům stala teorie přirozenoprávní. Tuto skutečnost nemohly zastřít ani pozdější úpravy, ovlivňované obavami z francouzské revoluce a jejích idejí. Zákoník sice již neobsahoval některé formulace zákoníku josefínského, které se zdály císaři i kodifikační komisi příliš nebezpečné a které Zeiller sám označil za „prázdné žvásty, které pobuřují lid“, nicméně půdu práva přirozeného zcela*

---

⁵¹ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 102

neopustil.“⁵² „Základním rysem zákoníku byla jeho všeobecnost a výlučnost. Zákoník zrušil starší právní úpravu a platil bez výjimky pro všechny obyvatele státu bez ohledu na jejich společenské postavení. V ustanoveních majetkoprávních a smluvních zakotvoval představy o neomezeném vlastnictví: vše, co někomu náleží, všechny jeho hmotné a nehmotné věci, nazýváme jeho vlastnictvím...jako právo, jest vlastnictvím oprávnění nakládati podle libosti podstatou a užitky věci a každého jiného z toho vyloučiti. Tyto představy se promítly prakticky do všech ustanovení, včetně předpisů o manželství, a byly také hlavním důvodem, že zákoník (s novelami) platil nejen po celý zbytek feudalismu, po celou dobu trvání rakouské monarchie, ale i v Československé republice a že ho odstranilo až budování nového právního řádu v r. 1950.“⁵³

Všeobecný občanský zákoník rakouský byl členěn na úvod a tři díly, přičemž první díl (§ 15 - 284) byl zasvěcen právě osobním právům, tj. i právu manželskému a rodičovskému, poručenství a opatrovnictví. Nejobsáhlejší druhý díl (§ 285 - 1341) pojednával o věcných právech, o dědickém a závazkovém právu. Třetí díl (§ 1342 - 1502) obsahoval společná a závěrečná ustanovení. Celkový rozsah zákoníku činil 1502 paragrafů.

Jak bylo uvedeno výše v citaci, ABGB platil i přes drobné úpravy a novelizace v českých zemích až do roku 1950. Byl nahrazen až Středním občanským zákoníkem na základě tzv. právníké dvouletky, kdy bylo mimo jiné založeno rodinné právo jako samostatné právní odvětví. Do československého právního řádu byl ABGB přejet na základě tzv. recepční normy č. 11/1918 Sb. po 1. světové válce.

Na území Lichtenštejnska a Rakouska platí Všeobecný občanský zákoník rakouský po novelizacích dodnes a dokonce ovlivnil občanské právo ve Švýcarsku, a to ve vybraných švýcarských kantonech.

„Všeobecný občanský zákoník představuje dominantní předpis celé moderní české právní historie. Oprávněně jej řadíme po bok tak významných

---

⁵² Malý, K. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995. s. 165

⁵³ Malý, K., a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003. s. 202

občanských zákoníků, jako jsou francouzský Code Civil a německý Bürgerliches Gesetzbuch.“⁵⁴

V rámci strukturálního uspořádání zákoníku bylo manželské právo upravováno v ustanoveních § 44 – 136 ABGB. Tyto předpisy pojednávající o manželství byly pod silným vlivem kanonického práva. Právní úprava byla jednotná pro příslušníky křesťanské obce, odlišná úprava byla stanovena pro osoby nekřesťanského vyznání a Židy.

*„Rakouský ABGB výslovně uznával za základ pro řešení manželských věcí jen občanské právo a proklamoval, že neuznává jiné manželské překážky než ty, které sám stanoví. Tento zákoník také přenesl rozhodování ve věcech manželských na státní úřady, čímž byly církevní orgány z vlivu na manželství formálně vyloučeny. Z obsahového hlediska se však ustanovení ABGB v mnohém od kanonického pojetí manželství nelišilo a manželské právo mělo i podle této právní úpravy konfesijní ráz. Jedinou formou manželské smlouvy byla forma církevní.“*⁵⁵ Kanonická pravidla manželství byla nadále státem přejatá a vymahatelná.

2.1. Vznik manželství

Manželství vznikalo smlouvou manželskou mezi dvěma osobami různého pohlaví. Manželská smlouva, tj. dvoustranný právní úkon, představovala projev vůle těchto osob žít v nerozlučném společenství, plodit a vychovávat společně děti a poskytovat si navzájem pomoc.

Manželskému svazku předcházelo zasnoubení. *„Ze zasnoubení neboli prozatímního slibu vejíti v manželství, ať byl dán nebo přijat za jakýchkoliv okolností nebo podmínek, nevzniká právní závazek, a to ani závazek uzavřít manželství, ani závazek plnit to, co bylo vymíněno pro případ, že se od zasnoubení odstoupí.“*⁵⁶ Ze zasnoubení neplynula žádná práva ani povinnosti,

⁵⁴ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 438

⁵⁵ Mrkývka, P., Veselá, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1992. s. 84

⁵⁶ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 48

manželství nebylo i přes tento příslib vynutitelné. Pokud došlo k poškození jednoho ze snoubenců, který nenesl vinu na neuzavření manželské smlouvy, měl nárok na náhradu skutečné škody, která mu vznikla v důsledku odstoupení druhé strany.

Příslušníci židovské obce měli odlišnou úpravu, byli povinni si ještě před uzavřením manželství opatřit navíc souhlas krajského úřadu, jinak neměli potřebné povolení a manželství nemohlo platně vzniknout.

Uzavření manželství bránily pouze zákonné překážky, a to nedostatek svolení, nedostatek mohoucnosti k účelu a nedostatek podstatných obřadností. „*Zakázáno bylo manželství řeholníků a řeholnic, do r. 1859 byl stanoven numerus clausus na sňatky židů (souhlas dával krajský úřad) v duchu tzv. židovského systému, který byl u nás zaveden od r. 1726 a povoloval sňatky jen nejstarších synů židovských rodin.*“⁵⁷ Cílem bylo snížit počet židovského obyvatelstva z obchodně konkurenčních a náboženských důvodů.

Nedostatek mohoucnosti ke svolení měly osoby nezpůsobilé. „*Zuřiví, šílení, blbí a nedospělí nejsou s to zřídit platnou smlouvu manželskou.*“⁵⁸ Osoby, které měly omezenou způsobilost k právním úkonům, ať už zletilí nebo nezletilí, musely mít přivolení svého otce, pokud ten nebyl, tak bylo nutné si obstarat prohlášení řádného zástupce, včetně přivolení soudního úřadu. Vzhledem k tomu, že ve Všeobecném občanském zákoníku byly striktně rozlišovány děti manželské a nemanželské, měli tito nezletilí odlišnou úpravu, museli předložit kromě přivolení soudního úřadu také prohlášení svého poručníka. Cizinci museli mít soudem přiděleného zástupce, který mu buď poskytl nebo neposkytl povolení k uzavření manželství. Odlišný režim byl stanoven u osob svázaných s vojskem, tyto osoby totiž podléhaly vojenským zákonům, musely tedy mít písemné svolení pluku, resp. velitele pluku, a důstojníci museli složit i peněžitou kauci.

Osoby výše uvedené, které povolení k uzavření manželské smlouvy nedostaly, se mohly obrátit na soud se svými nároky. Oprávněné důvody k nedostatku svolení byly špatné mravy, nakažlivé nemoci, vady bránící účelu manželství. „*Udělení souhlasu bylo v duchu malthuziánských teorií vázáno na*

---

⁵⁷ Malý, K., a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha: Linde, 2003. s. 291

⁵⁸ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 48

důkaz, že žadatel je schopen uživit sebe i svou rodinu, že je fyzicky i mravně způsobilý (§ 53). Souhlas nebyl udělován nemajetným, u nichž byla obava, že by při ztrátě výdělků rozmnožili řady chudiny odkázané na obecnou chudinskou péči.“⁵⁹

Svolení poskytované ať už otcem, zástupcem nebo poručníkem muselo být bezvadným právním úkonem. Nebylo právně relevantní za předpokladu, že bylo učiněno pod vlivem bázně, nátlaku nebo pokud bylo učiněno osobou unesenou. Totéž platí, pokud bylo svolení poskytnuto v omylu týkajícím se osoby jednoho z budoucích manželů.

Nedostatek mohoucnosti k účelu rozlišoval zákoník na mohoucnost tělesnou a mravní. Jedině tělesná trvalá nemohoucnost byla překážkou k uzavření manželství, nikoliv nemohoucnost dočasná nebo vznikuvší až po uzavření manželství. Nemohoucnost mravní platila pro zločince odsouzeného k trestu nejtěžšímu, pro osobu již vdanou nebo ženatou, pro osoby duchovní, pro různost náboženského vyznání snoubenců, pro cizoložství a pro zavraždění manžela. Překážkou bylo i příbuzenství. *„Platné manželství nemůže býti uzavřeno mezi příbuznými v řadě vzestupné a sestupné; mezi plnorodými a polorodými sourozenci; mezi bratřenci a sestřenicemi; jakož i se sourozenci rodičů, totiž se strýcem a tetou z otcovy nebo matčiny strany; ať už příbuzenství pochází ze zrození manželského nebo nemanželského. Ze švagrovství povstává překážka manželství, takže muž nemůže uzavřít manželství s příbuznými své manželky, uvedenými v § 65, a manželka s příbuznými svého muže tamtéž uvedenými.“⁶⁰* Mírnější úpravu měli Židé, u nichž bylo pouze zakázáno manželství mezi bratrem a sestrou, sestrou a synem nebo vnuky jejich sourozenců.

K platnému uzavření manželství se vyžadují ohlášky a slavnostní prohlášení při uzavírání manželství.

Obligatorně se ohlašovalo budoucí uzavření manželského svazku, a to zejména proto, aby vešel ve známost úmysl snoubenců uzavřít manželství. Lidé, kterým byla známa jakákoliv překážka manželství, ji měli nahlásit duchovnímu správci. Ohlášky se prováděly pravidelně po tři po sobě jdoucí neděle. Pro osoby,

⁵⁹ Malý, K., a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. Praha: Linde, 2003. s. 291

⁶⁰ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 50

kteře nebydlely ve farnostech, kde k uzavřerí mělo dojít, platila šestinedělní oznámení. Pro budoucí židovská manželství byla oznamovacím místem synagoga, společná modlitebna nebo židovská obec, kam alespoň jeden z manželů příslušel.

V rámci ohlášek se uváděla jména snoubenců, místo jejich narození (rodiště), rodinný stav a bydliště. Po oznámení o vůli vstoupit ve svátost manželskou počala běžet šestiměsíční lhůta, po jejímž uplynutí v případě, že nedošlo k oddání, muselo dojít k novým ohláškám, na které byly stanoveny stejné požadavky jako na první ohlášky.

Nedostatek formálních náležitostí ohlášek nezpůsoboal neplatnost manželství, ale plynuly z nich jiné tresty pro osobu, která je zapříčinila.

„Slavnostní prohlášení svolení musí se státi před řádným duchovním správcem některého ze snoubenců, nechť podle toho, o jaké náboženství jde, se jmenuje farář, pastor nebo jakkoliv jinak, nebo před jeho zástupcem a u přítomnosti dvou svědků.“⁶¹

Snoubenec se mohl při slavnostním obřadu nechat zastoupit zmocněncem. Bylo nutné mít k tomu souhlas zemské správy a zvláštní plnou moc. Náležitostí plné moci bylo uvedení osoby, se kterou mělo být manželství uzavřeno. Absence tohoto zmocnění způsobovala neplatnost celého právního úkonu.

Zvláštní úprava platila při uzavírání manželství mezi osobami rozdílného náboženského vyznání. U svazku katolíka a nekatolíka slavnostní prohlášení bylo směrováno vždy katolickému faráři. Církevní požehnání mohl na vyžádání dodatečně poskytnout i duchovní hodnostář druhého snoubence. *„Dvorské dekřety z let 1814 a 1835 přímo zavedly překážku katolicismu, podle níž nebyl možný platný sňatek mezi katolíkem a rozloučenou nekatoličkou (nebo naopak), pokud její nekatolický manžel žije. Ten, kdo sice byl v době sňatku nekatolíkem, ale pak do katolické cířkve vstoupil, nesměl uzavřít manželství do doby, dokud rozloučený manžel žil.“⁶²*

---

⁶¹ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 52

⁶² Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnosti a perspektivy*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 65

Manželská smlouva se zapisovala do knihy sňatků. Uvádělo se jméno a příjmení snoubence, věk, stav, bydliště, jména a příjmení rodičů, svědků, jméno církevního správce a den uzavření sňatku.

Duchovní správce, pokud měl podezření, že nejsou splněny podmínky k uzavření manželství, nesměl oddávky vykonat, dokud nedojde k odstranění závad. Za předpokladu, že se nesezdaní snoubenci cítili být omezeni či poškozeni, mohli podat stížnost zemské správě či krajskému úřadu.

Pokud nebyla splněna určitá podmínka pro uzavření manželství, existovala možnost prominutí překážky manželství prostřednictvím zemské správy nebo krajských úřadů. O prominutí si žádali snoubenci sami vlastním jménem, v některých případech pomocí církevního hodnostáře.

„Jsou-li tu naléhavé okolnosti, může zemská správa nebo krajský úřad, a je-li potvrzeno, že blízké nebezpečí smrti nesnáší odkladu, i místní vrchnost ohlášky úplně prominouti; avšak snoubenci musí přísežně potvrditi, že jim není povědoma žádná překážka, která by bránila jejich manželství.

Prominutí všech tří ohlášek se po složení přísahy udělí také tehdy, chtějí-li sňatek uzavřítí dvě osoby, o kterých se již předtím vůbec za to mělo, že jsou spolu oddány. V tomto případě může u zemské správy o prominutí žádati duchovní správce a při tom zamlčeti jména.

Bude-li prominuta překážka, která tu byla v době uzavření manželství, neopakují se ohlášky, ale svolení musí býti prohlášeno znovu před duchovním správcem a dvěma svědky důvěrníky a tento slavnostní úkon poznamenán v knize sňatků. Bylo-li šetřeno tohoto předpisu, jest k takovému manželství hleděti tak, jako by bylo platně uzavřeno hned od počátku.“⁶³

2.2. Vztahy v manželství

Po uzavření manželského svazku vznikaly manželům vzájemná práva a povinnosti plynoucí ze zákona a manželské smlouvy.

---

⁶³ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 53

Manželé si museli být věrni, chovat se k sobě slušně a konat manželskou povinnost.

*„Všeobecný občanský zákoník koncipoval manželství jako svazek dvou nerovnoprávných subjektů, žena měla podle něj podřízené postavení.“*⁶⁴ Hlavou rodiny byl muž, manželka získala uzavřením manželství jeho jméno a měla právo užívat jeho status. Muž vedl domácnost, zastupoval manželku ve všech záležitostech a musel jí a dětem poskytovat slušnou výživu. Uzavřením manželství vznikalo i jmění manželů.

*„O majetku manželů se sjednávaly manželské smlouvy (§ 1217 a násl.), které je třeba odlišit od svatební smlouvy. Manželské smlouvy musely mít podobu notářského zápisu a týkaly se především majetkových poměrů manželů, tj. věna, obvěnění, jitřního daru, společného vlastnictví manželů, vzájemného dědění a vdovského platu. V dědické smlouvě si mohli manželé odkázat 3/4 svého majetku, poslední čtvrtina připadla zákonným dědicům.“*⁶⁵

Manželka za všech okolností následovala svého manžela. Byla povinna vypomáhat v domácnosti i finančně přispívat, pokud to bylo potřeba. Podřízenost žen se traduje již od římskoprávní úpravy, k finančnímu a sociálnímu zrovnoprávnění žen došlo až po roce 1950. Ženám kromě povinností, které měly vůči dětem, manželovi a domácnosti, přibyla možnost, možná snad i povinnost, být ekonomicky činná a nápomocná při uspokojování potřeb rodiny.

Po narození dětí vznikala nová práva a povinnosti mezi rodiči a dětmi. Rodičovskými právy bylo děti řádně vychovávat, pečovat o jejich zdraví a budoucí blahobyt. Každý z rodičů se podílel na určitém úseku výchovy a péče o dítě. Otec zajišťoval výživu dětí, matka se věnovala zdraví a tělesné výchově. *„Ani zde nebyl opuštěn princip výsadního postavení muže v rodině: on dával dítěti jméno, musel vyslovit souhlas s případnými závazky dítěte, rozhodoval o výchově dětí a také spravoval jejich majetek. V případě rozvodu či rozluky patřily děti otci. Výjimku tvořili chlapci do 4 let a dívky do 7 let věku, kteří byli svěřováni*

---

⁶⁴ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnosti a perspektivy*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 71

⁶⁵ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 451

matce.“⁶⁶ Toto ustanovení bylo zrušeno novelou a nadále rozhodoval o výchově dětí příslušný soud s ohledem na blaho dětí, stav rodičů a důvody rozluky nebo rozvodu.

2.3. Zánik manželství

Ke zrušení manželského společenství docházelo buď prohlášením za neplatné, rozlukou nebo rozvodem od stolu a lože. Zrušení manželství se evidovala v knize sňatků, ve které bylo uzavření sňatku obligatorně zaznamenáno.

Při vadách manželství úřady v určitých případech prohlašovaly manželství za neplatná z úřední povinnosti, někdy na žádost osob, které byly tímto právním úkonem zkráceny. „Právo žádati, aby byla smlouva manželská prohlášena za neplatnou, má vůbec jen ten, kdo nemá viny; toho práva však pozbývá, když zvěděv o překážce pokračoval v manželství. Manželství, jež o své újmě uzavřel nezletilec nebo chráněnc, mohou odporovati otec nebo poručenstvo, jen pokud otcovská moc nebo poručenství trvají.“⁶⁷

Pokud židovské manželství nebylo uzavřeno podle zákonných předpisů, bylo rovněž zneplatněno. Osoby, které tyto předpisy porušily, byly potrestány podle trestního zákona. Toto porušení bylo spojeno například s povinností mít potřebné povolení k uzavření sňatku.

Příslušný k řešení manželských sporů byl na základě zemského práva fiskální úřad okresu, ve kterém měli manželé bydliště.

V případě existence překážky se nejprve zkoumalo, zda je překážka zhojitelná, pokud byla, mělo se zemské právo pokusit o její odstranění a dohodu stran, jinak muselo o platnosti či neplatnosti manželství rozhodnout.

Překážka pro nemohoucnost se zkoumala prostřednictvím lékařů, ranhojičů či porodních bab. V případě pochybností o trvalosti nemohoucnosti byli

---

⁶⁶ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnosti a perspektivy*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 72

⁶⁷ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 55

manželé povinni spolu žít další rok. Teprve po uplynutí této lhůty se rozhodovalo o osudu, tj. o zániku manželství.

Ke skutečnému zrušení manželství katolického či židovského rozvodem od stolu a lože mohlo dojít na základě dohody stran. Nejprve manželé museli svůj úmysl ohlásit faráři, rabínovi nebo učiteli náboženství, který jim v různých časových intervalech třikrát připomenul hodnotu slibu, který složili při uzavření sňatku. Za předpokladu, že si manželé rozvod od stolu a lože nerozmysleli, příslušný duchovní vystavil stranám písemné vysvědčení, které manželé přiložili k žádosti o rozvod od stolu a lože u příslušného soudu. Soud v rámci přezkumu žádosti manžele vyslechl, oni svůj úmysl museli přednést osobně a teprve pak došlo ke konečnému rozhodnutí.

*„Je-li manželem nezletilý nebo chráněnc, může sice sám k rozvodu svoliti; ale k dohodě o jmění manželů a o výživě, jakož i o zaopatření dětí, je třeba přivolení zákonného zástupce a poručenského soudu.“*⁶⁸

Rozvod od stolu a lože byl možný i za předpokladu, že jedna strana nesouhlasila a druhý z manželů měl oprávněné důvody, pro které o rozvod usiluje. Důvody byly zejména cizoložství nebo jiný zločin, špatné nakládání se jměním nebo ohrožování dobrých mravů žalujícího manžela, dále možnost nákazy, špatné nakládání, aj.

*„Rozvedení manželé se mohou opět spojit; spojení musí však býti oznámeno řádnému soudu. Chtějí-li manželé po takovém spojení opět býti rozvedeni, jest jim šetřiti téhož, co je předepsáno o rozvodu prvém.“*⁶⁹

Rozvodem od stolu a lože nezanikala vzájemná práva a povinnosti manželů, manželé neměli povinnost spolu bydlet, ale věrni si být museli i nadále.

Manželství katolíků nebo katolíka mohlo být rozloučeno pouze smrtí nebo prohlášením za mrtvého, rozluka nebo rozvod od stolu a lože se na ně nevztahoval. Jestliže neexistoval důvod pochybovat o tom, že manžel zemřel, příslušný krajský soud vydal soudní prohlášení, na jehož základě došlo k rozluce

---

⁶⁸ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 56

⁶⁹ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 57

manželství. K tomuto prohlášení došlo až po pátrání po nezvěstném manželovi a po zveřejnění vyhlášky o nezvěstnosti v době trvání jednoho roku.

Jiné zacházení měli příslušníci ostatních křesťanských vyznání, kteří mohli z důležitých důvodů žádat o rozlučku manželství. *„Platně uzavřené manželství židů může být zrušeno jejich vzájemným svobodným souhlasem tím, že muž dá ženě rozvodový list, ale manželé musí se dříve ve věci rozlučky přihlásiti u svého rabína nebo učitele náboženství, který se má co nejdůrazněji domluvy pokusiti o to, aby se opětně spojili, a jen tehdy, když pokus se nezdařil, dáti jim písemné vysvědčení, že splnil povinnost mu uloženou, že však bez ohledu na jeho všechny námahy nebyl s to odvrátiti strany od jejich rozhodnutí.“*⁷⁰ Rozlučku pak posuzoval okresní soud, který ji mohl na jeden nebo dva měsíce odmítnout, aby byla možnost zamezení rozvratu.

*„Objeví-li se za rozlučky manželství rozpory o nějaké dále sjednané smlouvě, oddělení jmění, výživě dětí, nebo co do jiných pohledávek a protipohledávek; má se řádný soudce vždycky napřed pokusiti tyto rozpory odklidit narovnáním. Nelze-li však strany k narovnání pohnouti, má je odkázati na řádné řízení, v němž je rozhodnutí podle předpisů obsažených v hlavě o smlouvách svatebních, zatím však je manželce a dětem vyměřiti slušnou výživu.“*⁷¹

Pokud po rozluce manželství chtěli manželé být opět spolu, bylo nutné uzavřít zcela nový sňatek. Určitá omezení platila pro osoby, které způsobily předešlou rozlučku manželství.

U Židů byla stanovena nová překážka o uzavření nového manželství, kdy muž a žena nesměli po zrušení prvního manželství uzavřít manželství nové s příbuzným svého manžela nebo manželky v linii vzestupné a sestupné.

Ženy vzhledem k možnému těhotenství měly rovněž jiný právní režim. *„Bylo-li manželství prohlášeno za neplatné, rozloučeno nebo zrušeno smrtí mužovou; nemůže žena, je-li těhotná, vejíti v nové manželství dříve, než porodí, a je-li pochybno, zda jest těhotná, ne dříve, než uplyne 180. den; není-li však podle okolností nebo podle vysvědčení znalců těhotenství pravděpodobné; může po*

---

⁷⁰ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 61

⁷¹ Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 58

uplynutí tří měsíců v hlavním městě zemské správy a na venkově krajský úřad udělití prominutí.“⁷² Při porušení tohoto ustanovení nedošlo ke zneplatnění manželství, žena musela strpět majetkovou újmu stanovenou zákonem.

Velká část ustanovení ABGB byla o manželském právu byla změněna nebo zrušena manželskou novelou, tj. zákonem č. 320/1919 Sb. z. a n.

---

⁷² Schelle, K., Schelleová, I. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. s. 59

3. Právní úprava 2. poloviny 19. století a změny právní úpravy v 1. polovině 20. století

V předvečer roku 1848 se v celé Evropě projevoval neklid poznamenaný reminiscencí Velké francouzské revoluce z roku 1789, který otřásl celým kontinentem. Revoluční vlna zasáhla dne 13. 3. 1848 Vídeň. Požadovala odstranění starého režimu ztělesňovaného zejména knížetem Metternichem. V Praze se ustanovil Svatováclavský výbor, který požadoval národní emancipaci a základní občanské svobody. „*Pražané od císaře žádali obnovení jednoty země české koruny, obecní samosprávu, jazykovou rovnoprávnost, volební právo, ústnost a veřejnost soudního řízení, svobodu tisku, náboženskou svobodu, ochranu osobní svobody, právo zřizovat obecní gardy a zrušení pozemkové vrchnostenských vztahů za náhradu.*“⁷³

Císař vydal konstituční prohlášení, odvolal kancléře Metternicha a dne „17. 3. jmenoval ministerskou radu (vládu), zřízenou podle vzoru západních monarchií v čele s hrabětem Františkem Kolovratem“⁷⁴.

Dne 25. 4. 1848 byla vydaná oktrojovaná konstituce, tzv. Pillersdorfova (dubnová) ústava, která vedla k dalším povstáním, neboť nereflektovala původní císařovy sliby. „*Ústava dubnová formulovala a zakotvila buržoazně demokratické svobody: svobodu osobní a náboženskou, svobodu tisku, ochranu listovního tajemství, ústnost a veřejnost soudního řízení, národnostní rovnoprávnost.*“⁷⁵ Ústava nikdy nenabyla platnosti. Po ní byla připravena ústava březnová neboli Stadionova, která měla stejný osud.

V červnu byla vytvořena nová vláda s ministrem spravedlnosti Alexandrem Bachem a nastoupil tzv. Bachovský absolutismus neboli „*nastolení režimu, který byl popřením ústavnosti a vrátil se zpět k absolutistickým formám vlády*“⁷⁶.

---

⁷³ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 217

⁷⁴ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 215

⁷⁵ Malý, K., Sivák, F. *Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918)*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1988. s. 370

⁷⁶ Malý, K., a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003. s. 220

Po roce 1860 byla říšská rada rozmnožena o mimořádné členy, kteří měli být poradním orgánem panovníka. „Výsledkem jednání v říšské radě byl mimo jiné manifest „K mým národům“ z 20. října 1860, v němž se všeobecně připomíná, proč předchozí absolutistická éra byla nezbytná, a současně se oznamuje vydání zákona o základních rysech nového uspořádání habsburského státu. Tímto zákonem byl tzv. Říjnový diplom, jehož autorem byl vůdce maďarských konzervativních velkostatkářů A. Szécsen.“⁷⁷

Po dubnové a březnové ústavě byla v roce 1861 vydána nová – únorová nebo Schmerlingova ústava – pojmenovaná podle ministerského předsedy barona Schmerlinga.

Dne 12. 6. 1867 došlo k rakousko – uherskému vyrovnání a vzniku nového soustátí. „Západní část monarchie v roce 1867 tvořily království české, dalmatské a haličské a vladiměřské s velkovévodstvím krakovským, dále arcivévodství dolnorakouské a hornorakouské, vévodství krajinské, korutanské, horno- a dolnoslezské, salcburské a štyrské, markrabství moravské a istrijské, knížecí hrabství tyrolské, gorické a hradištské, město Terst s okolím a země Vorarlberg.“⁷⁸

V roce 1867 byla rovněž vydána nová ústava, tzv. prosincová, která obsahovala občanské svobody, princip parlamentarismu a liberalismu. Byla složena z několika ústavních zákonů, které byly doplněny tzv. květnovými zákony. Z hlediska tématu diplomové práce upozorňuji zejména na zákon č. 47/1868 ř. z., o manželském právu, o kterém budu mluvit dále.

Buržoazní zákony vydané v tomto období platily ještě dlouho po roce 1945. „Z našeho pohledu je obzvláště významné, že v tomto období vznikly významné právní předpisy, které završily přestavbu právního řádu započatou v osvícenském období a které ovlivňovaly další právní život zejména západní části monarchie a také Československé republiky (série trestních zákonů, horní zákon, živnostenský řád, spolkový patent, směnečný patent a d.).“⁷⁹

---

⁷⁷ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 221

⁷⁸ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 225

⁷⁹ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 221

„Teprve r. 1848 revolucí vstoupil pojem občana do politického i právního života monarchie. Přes přetrvávající přežitky feudalismu, šlechtictví a monarchie, prodloužení existence šlechtických velkostatků a další, přece jen alespoň formálně je zakotvena rovnost občanů před zákonem a cesta, která byla nastoupena vydáním rakouského občanského zákoníku, tak byla úspěšně dovršena.“⁸⁰

V rámci vývoje společnosti došlo ke značným změnám v právních předpisech, jako příklad bych uvedla vydání nových zákonů upravujících stavby železnic, vodní stavby, odpovědnost provozovatele za provoz železnic, za škodu způsobenou automobily, aj. Nicméně k celkové rekonstrukci občanského zákoníku nedošlo. *„Společenské změny nastartované v roce 1848 prověřily kvalitu téměř čtyřicet let starého všeobecného občanského zákoníku. V podstatě jen kosmetické úpravy postačovaly k tomu, aby mohl nadále a bez větších komplikací platit i v nových podmínkách.“⁸¹*

V dalších letech byla zahájena rekonstrukce občanského zákoníku, na tomto procesu se podíleli odborníci – Unger, Steinbach, Antonín Randa a jiní civilisté, ale bez výsledku. Ministerstvo spravedlnosti použilo rekonstrukční práci komise a představilo vlastní návrh pod názvem „O změně a doplnění některých ustanovení občanského zákoníka“. K přijetí návrhu nedošlo kvůli propuknutí první světové války.

Znění osnovy návrhu „O změně a doplnění některých ustanovení občanského zákoníka“ bylo v důsledku válečného konfliktu, realizováno pouze prostřednictvím tří císařských nařízeních, které byly postupně prováděny. Jednalo se o nařízení č. 276/1914 ř. z., č. 208/1915 ř. z. a 69/1916 ř. z., jejichž obsahu se budu věnovat na konci této kapitoly.⁸²

Dalšími změnami bylo oddělení práva obchodního a směnečného, které byly nově upraveny (směnečný řád č. 51/1850 ř. z. a obchodní zákoník č. 1/1863 ř. z.).

Co se týče úpravy manželských a rodinných vztahů nedošlo k výraznějším změnám, ke kroku zpět ve vývoji došlo v roce 1855 Konkordátem. *„Jedna*

⁸⁰ Malý, K. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995. s. 209

⁸¹ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 438

⁸² Malý, K. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995. s. 210

z nejožehavějších otázek, problematika smíšených manželství mezi katolíky a evangelíky, byla tedy řešena v roce 1841 tím, že rakouská vláda přiznala závaznost papežské instrukci, která nařizovala kněžím, aby přemlouvali snoubence proti uzavírání takových manželství. Jestli se takoví snoubenci přemluvit nedali, měli duchovní provést oddávky jen proti reverzu evangelické strany, že nebude na svého katolického manžela naléhat, aby opustil katolickou církev a zároveň, že všechny děti vzešlé z takového manželství budou vychovány katolicky. Jinak měl být sňatek bez církevních obřadů pouze zapsán do matriky.“⁸³

K zásahu do rodinněprávních vztahů došlo na základě zákona o řízení nesporném z roku 1854 a jak jsem již uvedla výše i o rok později Konkordátem, podepsaným ve Vídni dne 18. 8. 1855. Konkordát byl proveden císařským patentem v říjnu roku 1856, vrátil církvi do pravomoci manželské věci. Došlo tedy k návratu ke kanonickému pojetí manželského práva před reformami císaře Josefa II. Nadále byly manželské záležitosti řešeny před církevním fórem. Konkordát byl výsledkem jednání rakouské vlády (prostřednictvím prof. Rauschera) a Vatikánu. Platnosti pozbyl prosincovou ústavou, květnovými zákony a především i rozhodnutím papeže.

Císařským patentem pozbyla platnosti ustanovení manželského práva občanského zákoníku pro katolíky. Tento patent „*deklaroval, že se v celé říši zřizují diecézní konzistorní soudy jmenované příslušnými biskupy, jimž jediné náleží rozhodovat o platnosti manželství podle předpisů kanonického práva. Odvolací instancí proti jejich rozhodnutí byli arcibiskupové a v další instanci až papež*“.⁸⁴

„Druhá etapa změn manželského práva probíhala až v době po rakousko-uherském vyrovnání. Teprve po roce 1867 mohli totiž liberálové výrazněji zasáhnout i do manželského práva. V prosinci 1867 odhlasovala vídeňská sněmovna články o základních občanských právech, které mimo jiné zaručovaly náboženskou rovnoprávnost. Na jaře roku 1868 pak došlo ke zrušení politických

---

⁸³ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo. Historie, současnosti a perspektivy*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 73

⁸⁴ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 138

konsenzů k sňatku, a to buď krátkou cestou na sněmech tam, kde měli liberálové většinu a jinde pak vládním nařízením.“⁸⁵

Již nebyl vyžadován tzv. politický konsens pro uzavření sňatku. Tento souhlas byl vázán na schopnost uživit rodinu, mravní způsobilost, aj. Jistá povolání vyžadovala speciální povolení nebo složení kauce.

V květnu roku 1868 byly přijaty nové zákony – č. 47/1868 ř. z., o právu manželském, který uvedl opětovně v platnost manželské právo obsažené v občanském zákoníku pro katolíky.

Dalším květnovým zákonem byl zákon č. 49 ř. z., který upravoval poměry dětí z nábožensky smíšených manželství. Bylo stanoveno, že chlapci přejímají stejné náboženství jako otec a dívky jako matka.

V roce 1870 byl Konkordát vypovězen papežem. „*S pádem konkordátu došlo pak k obnovení soudní pravomoci světských soudů a dokonce i k zavedení subsidiárních (podpůrných) civilních sňatků před správními úřady, a to v případech, kdy duchovní odpírali udělení souhlasu s uzavřením sňatků pro důvody právem občanským neuznané.*“⁸⁶ Tato úprava zůstala platná až do roku 1949, kdy civilní sňatek byl jediným způsobem uzavření manželského svazku s právními důsledky. Církevní sňatek vyloučen nebyl, mohl být uzavřen až po civilním obřadu.

Manželské právo mělo být novelizováno, nicméně díky průtahům způsobených odporem církve osnova nového zákona o manželském právu neprošla. Manželské právo přetrvávalo ve stejné podobě jako po vyhlášení manželského patentu Josefa II. Pro osoby nepřislušející k žádné církvi zavedl zákon č. 51/1870 ř. z. obligatorně občanskou formu uzavírání manželství.

Reformní snaha pokračovala i nadále, ale ani počátek 20. století nepřinesl výraznou změnu v manželském právu. Konec znamenala hlavně 1. světová válka, kdy se právní vývoj nejen soukromoprávních předpisů téměř zastavil.

„První světová válka v letech 1914 – 1918, již se účastnilo asi 25 milionů bojujících mužů, vnesla do rodinného života kapitalistické společnosti hlubokou

---

⁸⁵ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnosti a perspektivy*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 75

⁸⁶ Malý, K. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995. s. 213

demoralizace, prohloubila a urychlila jeho krizi. V Praze bylo možno spatřit zástupy vojáků, přijíždějících z pole na dovolenou, jak stojí ve frontách před nevěstinci. Poklesl pochopitelně počet uzavíraných sňatků a katastrofálně se snížila porodnost.“⁸⁷ Válečný konflikt způsoboval kratší trvání manželství ať už z důvodu smrti nebo kvůli rozpadu vztahu a samozřejmostí byl i extrémní nárůst vdovství.

Po propuknutí první světové války byla potřeba novelizace občanského zákoníku. Během let 1914 – 1916 došlo ke třem novelizacím. „Ze dne 12. října 1914 pochází císařské nařízení č. 276 ř. z., jímž byla publikována částečná novela o 73 paragrafech, později nazývaná I. částečnou novelou, obsahující zejména ustanovení o nezhvěstnosti, o péči o osoby neschopné a o instatní posloupnosti. O necelý rok později si okolnosti vynutily další změny, a tak 22. července 1915 bylo vydáno císařské nařízení č. 208 ř. z. obsahující ustanovení o obnově a úpravě hranic o pěti paragrafech. Novela se zdála být nutnou zejména vzhledem k válečným událostem v Haliči. Konečně dne 19. března 1916 pochází císařské nařízení č. 69 ř. z., v němž byl publikován zbytek novely občanského zákoníku o 202 paragrafech, přijatý ještě před válkou panskou sněmovnou.“⁸⁸

3.1. Vývoj po 1. světové válce

„Do období buržoazního státu a práva vstoupily naše země buržoazní revolucí v r. 1848, kdy pod revolučním tlakem mas padl feudální absolutismus. Teprve v období liberalizace 60. let byly v Rakousku upevněny základy buržoazního státu, zatížené ovšem stále ještě velmi silnými feudálními přežitky, které odstranila až národně - demokratická revoluce, jejímž důsledkem byl na konci první světové války rozpad Rakousko – Uherské monarchie a vznik československého samostatného státu.“⁸⁹

Po 1. světové válce došlo k rozpadu Rakouska – Uherska a dne 28. 10. 1918 ke vzniku Československé republiky. Recepční normou (zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o vzniku samostatného československého státu) byl převzat i

⁸⁷ Klabouch, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962. s. 162

⁸⁸ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 105

⁸⁹ Malý, K., Sivák, F. *Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918)*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1988. s. 356

s ostatními předpisy Všeobecný občanský zákoník rakouský, který byl platný v českých zemích, tj. na území Čech, Moravy a Slezska, na Slovensku platilo uherské obyčejové právo.

Recepční norma měla zajistit plynulý přechod z Rakouska – Uherska do samostatného státu. „*Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.*“⁹⁰ Toto období nazýváme z hlediska práva právním dualismem, charakteristickým dvojkolejností právní úpravy v rámci státu. Nesoulad právních předpisů a obyčejového práva vedl k myšlence nutné novelizace a unifikace občanského práva.

Dne 13. 11. 1918 byla schválena prozatímní ústava (z. č. 37/1918 Sb. z. a n.). Již název napovídal, že měla být platná jen po přechodné období, a brzy měla být sestavena ústava definitivní. Prozatímní ústava platila až do konce února 1920. „*Má pouhých jedenadvacet paragrafů rozdělených do čtyř oddílů: O národním shromáždění, o prezidentu republiky, o tom, jak se vyhláší rozsudky a o moci výkonné a nařizovací. Postrádá v ústavách obvyklé samostatné prohlášení, což odpovídá jeho provizorní povaze.*“⁹¹

Dne 29. 2. 1920 byla přijata nová ústava, která vycházela z americké, francouzské a rakouské prosincové ústavy. Účinnosti nabyla v březnu roku 1920 a deklarovala klasickou dělbu moci. Definitivní ústava z roku 1920 chápala instituty manželství, rodiny a mateřství jako důležité prvky vývoje společnosti a stanovila pro ně zvláštní režim.

„Převzetí dvojí právní úpravy československým státem komplikovalo aplikaci práva v mnoha oblastech, ale snad největší problémy způsobovalo v občanském právu. Do prací na jeho kodifikaci a unifikaci se zapojila především ministerstva spravedlnosti (od roku 1919) a unifikací (od roku 1920). Stávající poměry v odvětví tak důležitém jako občanské právo volaly po novém zákoníku hned z několika důvodů. Jednotný stát vyžadoval jednotné právo už z principu a navíc praktický pohled přinášel četné obavy z kolizí mezi dosud platnými právními řády. V neposlední řadě vstupovala do hry i letitost starého rakouského

---

⁹⁰ Čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

⁹¹ Malý, K., a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003. s. 331

občanského zákoníku, který měl být nahrazen novým už před světovou válkou, a skutečnost, že na Slovensku nebylo občanské právo hmotné kodifikováno.“⁹²

Nejsnazší variantou se zdál překlad Všeobecného občanského zákoníku rakouského včetně novel (novely z let 1914 – 1916 a manželské novely), který měl být označen jako československý občanský zákoník. Tento návrh neprošel schvalovacím procesem a nakonec byla zřízena komise složená z teoretiků a praktiků, která považovala za nutnou revizi ABGB s přihlédnutím k platnému slovenskému právu.

Zákonem č. 447/1919 Sb. z. a n. byla stanovena zletilost ve věku 21 let.

„V prvním desetiletí první republiky se tedy v oblasti občanského práva o unifikaci a novelizaci spíše jen diskutovalo, a tak výsledky byly nepatrné.“⁹³

Návrh textu občanského zákoníku představilo ministerstvo spravedlnosti v roce 1931 pod názvem: Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský, díl I. Text zákona, díl II. Důvodová zpráva. Osnova textu byla odborníky čteně kritizována.

„Na unifikačním sjezdu konaném v Bratislavě roku 1937 bylo oznámeno, že k dvacátému výročí republiky se vydá nový občanský zákoník společně s některými dalšími kodexy, jimiž měly být zejména občanský soudní řád, trestní zákoník, trestní řád a další. V té době se však již v legislativních pracích začala výrazně projevovat nervozita z vyhrocené politické situace.“⁹⁴

Dalším mezníkem zabraňujícím unifikaci práva byl mnichovský diktát, který přerušil veškeré legislativní práce.

Návrh reformy manželského práva stíral vliv kanonického práva na manželství a sjednotil úpravu v českých zemích a na Slovensku. Tento zákon byl odhlasován dne 22. 5. 1919 a ve sbírce byl vyhlášen jako zákon č. 320/1919 Sb. z. a n. Manželská novela neboli rozlukový zákon, jak se tento předpis nazýval, stanovil fakultativnost církevního sňatku a rozlučitelnost manželství. Budoucí manželé si nadále mohli vybrat mezi svatbou uzavřenou v kostele a svatbou na okresním úřadě.

⁹² Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 443

⁹³ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 107

⁹⁴ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 108

„Československá manželská novela z roku 1919 zrušila především v oboru manželských překážek svěcení a řeholní sliby, překážku katolicismu a cizoložství, zúžila překážku švagrovství na příbuzné v přímé linii a polorodé i plnorodé sourozence manželovi, a odstraňovala zvláštní vymezení překážek pro židy.“⁹⁵

Kanonické právo i přes občanskoprávní povahu instituce manželství zůstalo v platnosti a bylo závazné v některých svých částech, např. při stanovení překážek manželství. Na Slovensku byla původně povinná civilní forma sňatku, novela dala Slovákům možnost volby, v platnosti zůstala ustanovení slovenského manželského zákona o rozvodu od stolu a lože a rozluce.

„Text manželské novely vznikl jako obtížně nacházený kompromis, zejména mezi radikály převážně z českých zemí, prosazujícími úplné vyloučení vlivu církve na manželské a rodinněprávní vztahy, a převážně slovenskými poslanci, usilujícími o zavedení fakultativní formy uzavírání manželství.“⁹⁶

„Uzákonění jen fakultativní formy civilního sňatku bylo všeobecně považováno za ústupek politickým stranám katolické orientace. Za tuto koncesi se podařilo dosáhnout uzákonění rozlučky i pro manželství katolíků z taxativně vypočtených a tím ukončit rozšiřování velkého počtu tzv. matrikových manželství, která byla tíživým problémem rakouského rodinného práva.“⁹⁷

Manželská novela byla zcela zřejmě v daném období největším přínosem rodinného práva až do přijetí zákona o právu rodinném z roku 1949, neboť částečně unifikovala manželskoprávní vztahy a církvi odebrala další část jejich pravomocí.

„Manželské a rodinné právo bylo tedy v průběhu první republiky měněno pouze řadou dílčích zákonů, například zákona č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, zákona č. 56/1928 Sb., o osvojení, zákona č. 4/1931 Sb., na ochranu osob oprávněných požadovat výživu nebo zaopatření

⁹⁵ Klabouch, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962. s. 166

⁹⁶ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 453

⁹⁷ Malý, K., a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003. s. 442

(alimentační zákon) a některá vládní nařízení, vydaná k provedení jednotlivých zákonů.“⁹⁸

„Zákonem č. 52/1928 Sb. bylo jednotně upraveno osvojení. Bylo založeno na smluvním principu a jeho hlavním účelem nebylo zabezpečení výchovy dítěte, ale zajištění přechodu majetku. Proto bylo možné osvojit i zletilou osobu, i vdanou ženu (se souhlasem).“⁹⁹

Manželské právo mělo být dále revidováno společně s Všeobecným občanským zákoníkem. Tyto snahy nebyly naplněny. Vzhledem k roztříštěnosti úpravy v rámci nově vzniklého státu, „bylo překročeno k nejsnazšímu řešení: ministerstvo připravilo český překlad občanského zákoníku z roku 1811, který byl právě v oblasti rodinného práva již v roce 1919 doplněn rozlukovým zákonem č. 320 Sb. z. a n. s tím, aby tento překlad byl na celém území republiky zaveden jako nový občanský zákoník.“¹⁰⁰

Kodifikace občanského a rodinného práva byly ukončeny s definitivní platností dne 15. 3. 1939, kdy došlo k obsazení českých zemí.

Před vznikem manželství stále probíhaly tzv. ohlášky. Manželská novela pouze užívá nový termín vyhlášky. U církevních sňatků vyhlášky probíhaly v rámci bohoslužeb. U občanské formy sňatku byla přesně stanovena podoba vyhlášek, kdy oznámení o vůli uzavřít manželství bylo vyvěšeno na úřední desce a případně mohlo být vyhlášeno i ústně. Funkce vyhlášek byla stejná jako jsem již popsala v předchozích kapitolách, tedy sdělení překážky manželství jinými osobami.

Manželství bylo možné dle manželské novely uzavřít civilní formou, církevní formou anebo nejprve uzavřít manželství civilní a následně i církevní. Civilní manželství se v českých zemích uzavíralo před přednostou okresního (obecního) politického úřadu, na Slovensku byl příslušný k oddání snoubenců matrikář. Obligatorně byli přítomni dva svědci a přísežný zapisovatel. Manželé se mohli nechat při obřadu zastoupit na základě plné moci.

---

⁹⁸ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 77

⁹⁹ Hrušáková, M., a kol. *Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 22

¹⁰⁰ Veselá, R., a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 78

V českých zemích byla umožněna rozlučka i pro katolická manželství. Rozlučka byla provedena příslušným nesporným řízením. Žádat o rozlučku bylo možné za předpokladu, že byl naplněn důvod stanovený zákonem. Těmito důvody bylo cizoložství, odsouzení do žaláře, zlomyslné opuštění manžela, zhýralý život, hluboký rozvrat manželství, aj. Rozlučkou zanikalo manželství a s ním vzájemná práva a povinnosti manželů.

3.2. Vývoj manželství po roce 1939

V roce 1939 dne 14. 3. došlo k odtržení Slovenska, vyhlášení samostatného Slovenského štátu a tím k zániku Československé republiky, i když se právě o jejím platném zániku hojně diskutovalo.

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava dne 15. 3. 1939 manželské právo nejvíce zasáhly norimberské zákony, které zakázaly uzavírání manželství mezi osobami árijského a neárijského původu. Jednalo se o Zákon o ochraně německé krve a německé cti.

*„Na území protektorátu platily vedle právních předpisů vydávaných protektorátními orgány (velmi často šlo o předpisy zcela závislé na německém právu) právní normy z předokupační doby a právní předpisy Německé říše.“*¹⁰¹

V zahraničí byl vytvořen Československý národní výbor, který republiku zastupoval navenek, byl později uznán prozatímní vládou. Prezidentem byl Edvard Beneš. Legislativní činnost spočívala ve vydávání dekretů a nařízení. Kromě prezidenta republiky a exilové vlády byla v zahraničí ustanovena Státní rada.

V rámci rodinného práva bylo vydáno kromě Zákona na ochranu německé krve a německé cti nařízení, které zakazovalo manželství osob židovského původu s protektorátními příslušníky, tj. s osobami české národnosti. Sankcí za tato smíšená manželství byl žalář v rozsahu několika let a právo říšských orgánů vynucovat rozvod. *„Fašistické zákony šly však mnohem dále, než klerikální zákony rakouské, a zakazovaly současně i mimomanželský pohlavní styk arijců se*

---

¹⁰¹ Malý, K., a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003. s. 477

židy, jenž byl podle okolností kvalifikován jako přečin (tuhé vězení od 1 do 5 let) nebo zločin (žalář od 1 do 15 let).“¹⁰²

„Po válce zákonodárce řešil problémy spojené s válečným obdobím. V roce 1946 umožnil rušit a měnit soudní rozhodnutí o rozvodu a rozluce z doby nesvobody a upravil uznávání rozhodnutí v manželských věcech vydaných soudy nebo úřady v cizině. Zrušení rozhodnutí o rozvodu a rozluce se mohla domáhat osoba, která o rozvod nebo rozluku žádala z důvodné obavy před hrozcí národní, rasovou nebo politickou persekucí nebo se v řízení ze stejných důvodů nemohla řádně hájit, neohrozila-li svým jednáním život nebo zdraví druhého manžela. V roce 1947 zákonodárce řešil problém nových sňatků žen, jejichž manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.“¹⁰³

Zákony přijaté za trvání 2. světové války byly zrušeny, jednalo se především o zákony vyhlášené protektorátními orgány, a to s ohledem na okolnosti, za jakých byly tyto právní předpisy vydán.

---

¹⁰² Klabouch, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962. s. 177

¹⁰³ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 455

4. Zákon o rodině z roku 1949

Po 9. květnu 1945, kdy došlo k osvobození Prahy, skončila 2. světová válka pro Československo. Prezidentem třetí republiky byl Edvard Beneš.

Po osvobození se navázalo na právní úpravu před Mnichovem, v platnosti zůstal novelizovaný ABGB. Právní řád byl obohacen o dekrety, a to o národní správě č. 5/1945 Sb., o konfiskaci půdy č. 12/1945, o konfiskaci nepřátelského majetku č. 108/1945 Sb. a dále o znárodňovací dekrety.

*„V roce 1945 parlamentní volby vyhráli komunisté a předsedou vlády se stal Kl. Gottwald. V tzv. Budovatelském programu jeho vlády bylo mimo jiné vytyčeno přijetí nové československé ústavy, která měla být postavena na poněkud jiných základech než ústava prvorepubliková. Únorový převrat roku 1948, uchopení moci jednou stranou, vyhlášení Ústavy 9. května a další znárodňování vytvořilo „nutnost“ změn v oblasti občanského práva. Nová kodifikace na sebe nenechala dlouho čekat.“*¹⁰⁴

Jako podmínky nové kodifikace bylo stanoveno prosazování komunismu na úkor demokratických zásad. Pro účely rekodifikace byly vytvořeny tzv. subkomise pro právo věcné, právo obligační, právo rodinné a dědické, aj.

*„Období let 1945 – 1948 bylo sice krátké, ale o to dynamičtější a pro dalších čtyřicet let rozhodující. Právě v této době se krystalizovaly mocenské struktury, které po únoru 1948 definitivně upevnily své pozice.“*¹⁰⁵

Změny v právním řádu přinesla Ústava 9. května (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.) z roku 1948. *„Ústava 9. května jako základní zákon státu v ustanoveních, která upravovala interpretaci a aplikaci dosavadních právních předpisů, výslovně vyžadovala, že „při výkladu jednotlivých ustanovení této ústavy je třeba vycházet z ducha tohoto celku a ze zásad, na kterých je založen“, a dále, že „výklad a používání všech ostatních předpisů právního řádu budtež v souladu s ústavou.“*¹⁰⁶

¹⁰⁴ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 108
¹⁰⁵ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 384

¹⁰⁶ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 151

*„Ústava slibovala rovné postavení mužů a žen v rodině i ve společnosti a také odstranění diskriminace nemanželských dětí. Manželství a rodinu postavila pod zvláštní ochranu státu.“*¹⁰⁷

Pro sociální a politické poměry byla potřeba nových předpisů. Ministerstvo spravedlnosti a ministerstvo vnitra mělo vytvořit příslušné osnovy do 1. 9. 1950. V rámci ministerstva spravedlnosti byl zřízen zvláštní odbor pro urychlenou kodifikaci a tzv. komise z lidu. Toto období se nazývá právníkou dvouletkou, *„jejímž úkolem bylo přizpůsobit národní práva sovětskému modelu“*¹⁰⁸.

V roce 1950 byl přijat nový občanský zákoník (zákon č. 141/1950 Sb.), který se stal účinným dne 1. 1. 1951. Střední občanský zákoník, jak byl nazýván, měl 6 částí, tj. úvodní a obecná ustanovení, věcná práva, závazková práva, dědické právo a ustanovení přechodná a závěrečná.

*„Zákoník ještě v rozsáhlé míře respektoval soukromé vlastnictví, upravoval některé smluvní typy, které později byly důsledně potlačovány, formálně neodlišoval regulaci mezi občany a organizacemi atd. Na druhé straně byla prosazena koncepce užšího majetkového práva. Nebyla tu tedy pojata ustanovení, týkající se práva rodinného, družstevního a pracovního, která byla upravena zvláštními předpisy.“*¹⁰⁹

Nový občanský zákoník stál na následujících zásadách: unifikace, ochrana socialistického vlastnictví, zájmy společnosti, aj. *„Největším pozitivem, které přijetí občanského zákoníku přineslo, byla nesporně unifikace občanského práva, tedy odstranění dvojkoľejnosti přežívající jako pozůstatek recepce rakouského a uherského práva v roce 1918.“*¹¹⁰

Z hlediska práva bylo důležité stanovení plné způsobilosti k právním úkonům ve věku 18 let, došlo tedy k jejímu snížení, a zrušení obchodního práva jako zvláštního odvětví. *„Pod vlivem působení ideologie socialistické teorie*

---

¹⁰⁷ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 478

¹⁰⁸ Králíčková, Z. *Zpráva z mezinárodního kolokvia. „Vývoj manželství a manželského práva ve Střední a Východní Evropě: Zprávy, výhledy a analýzy“*. Právník. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2007, roč. 146, č. 3. s. 358

¹⁰⁹ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 110

¹¹⁰ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 473

třídění práva na odvětví podle tzv. specifík společenských vztahů bylo opuštěno dělení práva na soukromé a veřejné. Zejména tím bylo zdůvodňováno osamostatnění práva rodinného a jeho existence, jako samostatného oboru vedle práva občanského.“¹¹¹

„Občanský zákoník byl podobně jako doba, v níž se zrodil, plný paradoxů. Už se do něj promítla vnucená sovětizace našeho právního řádu, avšak zároveň si uchoval vysokou legislativní úroveň.“¹¹²

Jak jsem již uvedla výše, v některých oblastech byl zákoník zúžen, a to o právo rodinné a právo pracovní, která byla upravována zvláštními předpisy, naproti tomu jeho ustanovení nově obsahovala i ustanovení upravující obchodní právo.

Vzhledem k obecnosti zákonů musely být vydány i speciální předpisy rozvíjející základní úpravu.

Zákon o právu rodinném, č. 265/1949 Sb., byl prvním předpisem přijatým v rámci právníké dvouletky. Byl schválen Národním shromážděním republiky československé dne 7. 12. 1949 a účinnosti nabyl dne 1. 1. 1950, tedy o celý rok dříve než občanský zákoník.

Zákon o právu rodinném byl v některých ustanoveních velice podobný polskému rodinnému právu, a to díky spolupráci české a polské kodifikační komise. Jeho přijetím došlo jak k vytvoření nového právního odvětví, tj. k vytvoření rodinného práva, tak ke sjednocení rodinněprávních předpisů v Československu. Manželská novela se o sjednocení rovněž pokoušela, ale některá z jejích ustanovení se netýkala Slováků.

„Manželství a rodina byly chápány jako společenská jednotka, jejíž účel a funkce jsou podřízeny zájmům veřejnosti, resp. státu. Ten měl přímo nebo nepřímo působit na manžele v tom smyslu, aby udržovali funkční rodinné vztahy, setrvali v manželství a vytvářeli nejlepší možné podmínky pro výchovu svých dětí. Stát

---

¹¹¹ Radvanová, S., Zuklínová, M. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 7

¹¹² Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 572

např. podporoval sňatečnost bezúročnými manželskými půjčkami, podporoval porodnost výhodnými dávkami v mateřství apod.“¹¹³

Co se týče přínosu zákona o právu rodinném, bych zmínila zejména ustanovení o obligatornosti civilního sňatku, zrovnoprávnění žen, manželských a nemanželských dětí.

Skladba zákona byla nově tvořena preambulí a třemi hlavami – manželství, rodiče a děti, poručenství.

Ministr spravedlnosti dr. Čepička dne 7. 12. 1949 uvedl následující: „*Nové rodinné právo je ovládáno zásadou, že rodina jako součást společnosti a pevný článek lidově demokratického zřízení není záležitostí soukromou, nýbrž má významnou společenskou funkci a poslání. Především aby rodina posilovala společenské zřízení a zejména zabezpečovala socialistickou výchovu dětí.*“¹¹⁴

Druhá světová válka změnila přístup k manželství. „*Specifickým jevem pro vznik manželství po roce 1950 je podstatně nižší věk nevěst i ženichů, než tomu bylo dříve. Trvale se udržovala vysoká intenzita vstupu do manželství svobodných osob s maximální pravděpodobností ve věku 19 – 22 let u žen a 22 – 25 let u mužů.*“¹¹⁵

Pro srovnání bych uvedla studii o demografickém vývoji ve Francii, kdy se přibližný věk mužů a žen při uzavírání prvního manželství ustálil na 26 letech u mužů a 23 a půl letech u žen. Francouzská manželství se ve srovnání s mnoha západními zeměmi vyznačují svojí intenzitou a trvalostí.¹¹⁶ Je otázkou, zda je příčinou vyšší věk, francouzská právní úprava nebo jiné morální hodnoty.

4.1. Vznik manželství

Manželství vznikalo souhlasným prohlášením muže a ženy před národním výborem. Po uzavření civilního sňatku mohli manželé opakovat slib před

---

¹¹³ Kuklík, J., a kol. *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. 1. vydání. Praha: Linde, 2008. s. 575 - 576

¹¹⁴ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 156

¹¹⁵ Radvanová, S., Zuklínová, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 2

¹¹⁶ Comité de rédaction. *Panorama de la France*. Paris: La documentation française, 1966. s. 90 - 91

církevním hodnostářem. „Novému právu je naprosto cizí konstrukce manželství jako smluvního poměru, který by se zakládal smlouvou manželskou. Společnost nastoupivší cestu k socialismu nevidí v manželství smluvní poměr, nýbrž dobrovolné a trvalé životní společenství muže a ženy, založené zákonným způsobem, které jako základ rodiny bude sloužit zájmům všech jejích členů i prospěchu společnosti v souladu s jejím pokrokovým vývojem.“¹¹⁷ Zákonem stojícím na myšlence manželské smlouvy byl Všeobecný občanský zákoník rakouský.

Manželství mohlo být platně uzavřeno jen před místním národním výborem, který byl pověřený vést matriky, a navíc v rámci příslušného obvodu snoubence. Od tohoto ustanovení bylo možné se odchýlit jen na základě závažných příčin, které posuzoval věcně příslušný místní národní výbor. „Příslušný místní národní výbor může ze závažných důvodů povolit uzavření sňatku i před takovým místním národním výborem, který není pověřen vedením matrik.“¹¹⁸

Zákon o právu rodinném neobsahoval ustanovení upravující institut zasnoubení a institut ohlášek (vyhlášek), namísto toho měli snoubenci povinnost předložit příslušnému úřadu potřebné doklady a učinit prohlášení o neexistenci okolností vylučujících uzavření manželství. „Je-li opatření potřebného dokladu spojeno s těžko překonatelnou překážkou, lze snoubence zprostit povinnosti doklad předložit.“¹¹⁹

Uzavírání manželství mělo být i nadále tradičním obřadem slavnostního rázu, nicméně došlo k odstranění zbytečných formalit. Mělo být nadále uzavíráno veřejně za přítomnosti dvou svědků. „Svědci tu již nefungují jako budoucí důkazní prostředky o tom, že manželé uzavřeli předepsanou smlouvu za zachování všech náležitostí práva občanského. Svědci jsou zástupci společnosti, která skrze ně bere na vědomí uzavření manželství.“¹²⁰

---

¹¹⁷ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 28

¹¹⁸ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 32

¹¹⁹ Ust. § 3 odst. 3 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

¹²⁰ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 39

Ustanovení § 6 zákona o právu rodinném povolovalo uzavření manželství prostřednictvím zmocněnce vybaveného plnou mocí splňující veškeré náležitosti pro ni stanovené. Jednalo se o výjimečnou situaci posuzovanou příslušným úřadem. Možnost zastoupení existovala i v dřívějších úpravách, nejde o novum zákona o právu rodinném.

Manželství nebylo možné uzavřít, pokud existovala okolnost vylučující uzavření manželství. Těmito okolnostmi byly trvající manželství, příbuzenství, osvojení, nedostatek věku nebo duševního zdraví.

*„Společným znakem všech skutečností bránících vzniku platného manželství je, že manželství vznikne, není však platné a považuje se za neuzavřené. Ovšem jedině soud může prohlásit manželství za neplatné.“*¹²¹

Podmínka duševního zdraví byla stanovena proto, že *„nelze připustit, aby v manželství vstupovaly osoby, které se zřetelem na svoje duševní zdraví nebo na nedostatečnou duševní vyspělost neposkytují záruku, že manželství splní svůj společenský účel a funkci“*¹²².

Věk byl důležitý z hlediska potřebné tělesné vyspělosti, proto mohl opatrovnický soud povolit uzavřít manželství pouze osobě starší 16 let jen ze závažných důvodů. Okamžikem uzavření manželství nabývala osoba zletilosti. Nejfrekventovanějším důvodem bylo a i v současné době je těhotenství. Významnou roli sehrála pak judikatura, která v mnohých případech neuznala uvedený důvod jako stěžejní pro povolení uzavřít manželství osobě mladší 18 let. Příkladem bych uvedla rozhodnutí Krajského soudu Plzeň sp. zn. 6 Ok 15/52, který jako závažný důvod neuznal *„soukromý hospodářský zájem třetích osob“*¹²³.

Uzavřením manželství současně docházelo k souhlasnému prohlášení manželů týkající se jejich společného příjmení. Změnou oproti předchozí úpravě byla možnost ženy nechat si své původní, tj. rodné příjmení, nebo možnost manžela zvolit jako společné rodinné příjmení příjmení své ženy. Manželé rovněž

---

¹²¹ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 44

¹²² Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 51

¹²³ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 57

prohlašovali, jaké příjmení budou užívat jejich děti. V těchto ustanoveních se dokazovala a byl kladen důraz na nově zavedenou rovnoprávnost žen.

Po rozvodu manželství manžel, který při uzavírání manželství přijal příjmení svého manžela, byl oprávněn požádat matriční úřad ve stanovené lhůtě 15 dnů o vrácení svého původního příjmení.

4.2. Vztahy v manželství

Již ústava deklarovala rovné postavení mužů a žen, manželé měli zaručeny stejná práva a povinnosti. *„Byla odstraněna „zásada nadřazenosti manžela jako hlavy rodiny“, ale na druhé straně bylo v důvodové zprávě konstatováno, že „blaho rodiny a všech jejích členů může se plně uskutečnit teprve v socialistické společnosti a že je proto povinností každého člověka, a tedy i člena rodiny, aby na vytvoření socialistické společnosti pracoval“.*¹²⁴ Ženy byly zaměstnávány stejně jako muži, vzdělávaly se a svojí seberealizaci dávno neviděly jen v péči o děti a domácnost.

Manželé si měli vzájemně pomáhat, být si věrni, žít spolu a respektovat se. Existovala vzájemná vyživovací povinnost, muž už nemusel sám rodinu živit a ani sám nespravoval majetek. Římskoprávní pojetí pater familias již zcela zaniklo. Důvodová zpráva zákona o právu rodinném uvádí následující: *„Vydržování rodiny založené manželstvím je uloženo rovným dílem oběma manželům. Aby však mechanickým výkladem pojmu příspěvkové rovnosti nebyl poškozován ten z manželů, který je hospodářsky slabší, rozhoduje poměr výdělečných a majetkových možností každého z nich. Přitom osnova spravedlivě hodnotí i práci toho manžela, který se věnuje péči o domácnost a výchově dětí, ať již tak činí vedle svého výdělečného zaměstnání, anebo se věnuje péči o domácnost a děti výlučně.“*¹²⁵

Manželé za sebe byli oprávněni jednat s tím, že rozhodnutí jednoho z manželů zavazovalo i jeho protějšek. Odpovědni byli z těchto věcí společně a

¹²⁴

Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 154

¹²⁵

Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 79

nerozdílně. Soud mohl na návrh vyloučit právní následek jednání pro druhého manžela.

Vzhledem k rovnoprávnosti manželů bylo stanoveno, že k důležitým rozhodnutím v rámci rodiny docházelo na základě konsensu stran, pokud ke shodě nedošlo, rozhodoval soud. „*Podstatnými věcmi rodiny jsou především způsob výchovy a výživy dětí, otázka hrazení nákladů nutných k udržování rodiny a vůbec vše, co je podmínkou harmonického soužití manželů.*“¹²⁶ Tato úprava byla naprostou novinkou, protože v minulosti manžel jako muž rozhodoval sám, nebylo tedy s kým se dostávat do sporu, který by musela řešit státní autorita.

Manželé za dobu trvání manželství nabývali penězi ocenitelné hodnoty a zákon o právu rodinném zavedl nově institut majetkového společenství manželů. Do zákonného majetkového společenství nepatřil majetek nabytý před uzavřením manželství, majetek nabytý darem nebo na základě dědictví jedním z manželů a dále majetek související s výkonem povolání nebo předměty osobní potřeby.

Manželé byli oprávněni každý se společným majetkem volně nakládat, pokud šlo o obvyklou správu. Pokud se jednalo o záležitosti přesahující rámec obvyklé správy, bylo nutné opatřit si souhlas druhého z manželů k nakládání s majetkem.¹²⁷ Toto ustanovení nebylo kogentní povahy, a proto mohli manželé manželskou smlouvou rozsah obvyklé správy vyhradit odlišně. Obvyklá správa mohla u každého manželství vypadat diametrálně odlišně na základě smluvního ujednání.

Manželské smlouvy musely mít formu soudního zápisu a mohly „*modifikovat zákonná ustanovení o zákonném společenství majetkovém ve třech směrech: mohou se týkat jen rozsahu, správy a data účinnosti zákonného majetkového společenství*“¹²⁸.

Poslední možností odlišné úpravy bylo výše uvedené vyhrazení zákonného společenství majetkového až ke dni zániku manželství, což znamenalo, že manželé samostatně hospodařili se svým majetkem a majetkové společenství bylo

---

¹²⁶ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 72

¹²⁷ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 93

¹²⁸ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 104

fiktivně vytvořeno až v době zániku manželství. Společným majetkem byla pouze aktiva překračující původní hodnotu.

Zákonné majetkové společenství zanikalo společně se zánikem manželství, tj. rozvodem, smrtí, popř. prohlášením za mrtvého.

Za trvání manželství zanikalo zákonné majetkové společenství zbavením svéprávnosti, exekucí na majetek jednoho z manželů nebo soudním zrušením na základě žádosti jednoho z manželů. Žádost musela být podložena závažnými příčinami, které posuzoval příslušný soud. Těmito důvody byly mrhání se jměním, špatné hospodaření, zadlužení jednoho z manželů, atd. „*Jakmile zákonné společenství majetkové zanikne, platí o jmění, které do něho patřilo, přiměřeně ustanovení o spoluvlastnictví. Podíly manželů jsou si rovny.*“¹²⁹

Platilo, že každý z manželů byl povinen při zániku zákonného majetkového společenství uhradit to, co bylo vynaloženo ze zákonného společenství majetkového do jeho soukromého majetku, a naopak. V případě, že například manžel nabyl darem nemovitost, do které investoval ze zákonného majetkového společenství, byl povinen tuto finanční ztrátu nahradit.

Při zániku zákonného společenství majetkového na základě rozvodu soud mohl při jeho dělení přihlížet k vině jednoho z manželů na zániku manželství.

Rodinné vztahy nejsou jen vztahy vznikající mezi manžely, ale i vztahy k dětem, přičemž rodiče měli dbát o jejich správný tělesný a duševní vývoj. Nový zákon již nerozlišoval mezi dětmi manželskými a nemanželskými a došlo tedy k zániku institutu nemanželských dětí. „*Příznačné pro dobovou situaci pak bylo ustanovení zákona o tom, že rodičovská moc má být vykonávána tak, jak to vyžaduje zájem dětí a prospěch společnosti.*“¹³⁰ Stejné postavení manželských i nemanželských dětí vyžadovalo pochopitelně speciální úpravu v oblasti práva dědického.

---

¹²⁹ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 99

¹³⁰ Veselá, R. *Vývoj rodinného práva v letech 1945 – 1989*. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004. s. 891

Otcovská moc byla nahrazena rodičovskou mocí nad nezletilými dětmi. Muž i nově zrovnoprávněná žena měli stejnou míru odpovědnosti za výchovu svých dětí uloženou jim zákonem.¹³¹

„Rodinný kodex také formuloval zákonné domněnky otcovství a právně tak vymezil pojem rodičů, tj. matky a otce ve smyslu zákona o rodinném právu.“¹³²

4.3. Zánik manželství

„Manželství se považovalo za trvalé společenství muže a ženy, ale ze stanovených důvodů jej bylo možné soudně rozvést. Při rozvodu se mělo dbát především zájmu společnosti, nikoliv osobních zájmů manželů, proto bylo možné rozvést pouze hluboce a trvale rozvrácené manželství, neschopné plnit svou funkci.“¹³³

Manželství mohlo zaniknout smrtí, prohlášením za mrtvého nebo rozvodem. Úprava předcházející, která vycházela z kanonického a rakouského práva, uváděla jako možnosti ukončení manželství za života manželů rozvod od stolu a lože a rozluku, které nová úprava již nepřevzala.

O rozvodu rozhodovaly příslušné soudy, které měly posoudit, zda v konkrétním případě došlo skutečně k hlubokému a trvalému rozvratu manželství. Zákon o právu rodinném ve svých ustanoveních neuváděl ani demonstrativní ani taxativní výčet příčin rozvratu manželství. Předmětem zkoumání byl hluboký a trvalý rozvrat vztahu, který vedl k disfunkčnosti manželství.

Důvodová zpráva zákona o právu rodinném rozpracovává ustanovení § 30 odst. 2 následovně: *„Všeobecná tendence k ochraně manželství, kterou je osnova proniknuta, se pak zračí též v ustanovení, že rozvod nemůže být proti vůli nevinného manžela povolen na žádost manžela, který rozvrat zavinil výlučně sám.*

---

¹³¹ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 579

¹³² Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 155

¹³³ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 479

Na druhé straně tam, kde je nepochybné, že nejen manželé sami nemají zájmu na trvání manželství, nýbrž, kde i podle objektivních známek lze zajisté uvěřit tvrzení manželů, že došlo k hlubokému rozvratu manželství, není důvodu neumožnit slušný a klidný jejich rozchod bez rozčilujícího a nákladného řízení.“¹³⁴

Součástí výroku o rozvodu manželství byl i výrok o vině, od něž mohl soud upustit pouze pokud na tom trvali oba manželé a za předpokladu, že byli soudem upozorněni na právní důsledky neuvedení viny v rozsudku. Vina na rozvratu manželství se mimo jiné odrážela v rozdělení zákonného majetkového společenství manželů.

Dále nebylo možné rozvést manželství, které by sice splňovalo požadavky na rozvod, ale rozpad manželství by odporoval zájmům nezletilých dětí.

Judikaturou Krajského soudu Košice sp. zn. 6 Ok 69/51 a Krajského soudu Ústní nad Labem sp. zn. 7 Ok 373/51 bylo dovozeno například, že: „*Hašteření mladých manželů pro maličkosti z mladické nerozvážnosti a vzdorovitosti není důležitým důvodem hlubokého a trvalého rozvratu.*“ a „*Hluboký a trvalý rozvrat nutno hodnotit s hlediska společenského, ježto manželství není smlouvou dvou osob, nýbrž společenským zřízením pod zvláštní ochranou zákona. Vzájemné nadávky, v nichž si manželé vyčítají národnost, mohou být důležitým důvodem, z něhož nastal hluboký a trvalý rozvrat jejich manželství.*“¹³⁵

K rozvodu samotnému, tj. rozhodnutí o rozvodu manželství, mohlo dojít až poté, co byly opatrovnickým soudem upraveny práva a povinnosti k dětem. „*V tomto řízení se opatrovnický soud bude především zabývat, a to na podkladě svých zjištění, otázkou, kterému z rodičů dá děti do výchovy a výživy a jak upraví zejména vyživovací povinnost toho z rodičů, který děti vychovávat a vyživovat osobně nebude.*“¹³⁶

Zákon o právu rodinném pamatoval i na vyživování rozvedeného manžela. Vyživovací povinnost manželů přetrvávala i po rozvodu manželství, kdy manžel, který nebyl schopen se sám uživit, mohl požádat o příspěvek od svého bývalého

---

¹³⁴ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 106

¹³⁵ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 114

¹³⁶ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 134

manžela. Tento finanční příspěvek nebyl možný stanovit pro manžela, který se zasloužil na příčinách rozvodu manželství.

I po zániku manželství bylo možné jej prohlásit za neplatné. Toto ustanovení platilo pouze, pokud bylo manželství uzavřeno s ženatým mužem (vdanou ženou), dále pokud bylo o zneplatnění manželství požádáno ještě před úmrtím žadatele nebo na základě žádosti potomků o zneplatnění manželství rodičů.

„O poměru manželů ke společnému dítěti a o majetkových poměrech mezi manžely po prohlášení manželství za neplatné platí však přiměřeně ustanovení o poměru rozvedených manželů ke společnému dítěti a o majetkových poměrech mezi manžely rozvedenými.“¹³⁷

Zákonem č. 59/1952, o uzavírání manželství s cizinci, byla stanovena povinnost získat povolení Ministerstva vnitra nebo jiného pověřeného orgánu. Tento diskriminační zákon byl nahrazen až novým zákonem o rodině v roce 1963.

V roce 1955 došlo k novelizaci ustanovení o rozvodu manželství, a to zákonem č. 61/1955 Sb., o změně předpisů rozvodu. Nově bylo stanoveno, že manželství může být rozvedeno i proti vůli manžela, který nebyl vinen rozvratem manželství. K tomuto musely být splněny podmínky, jako je dlouhodobé odloučení manželů a nefunkčnost manželství. Důležitým prvkem byl samozřejmě i zájem společnosti na rozpadu vztahu. Ke změně došlo na podkladě existenci mnoha manželství, které byly uvnitř nefunkční, a mimo ně existovaly jiné partnerské vztahy, které fungovaly, plnily funkci manželství, ale manželstvím oficiálně nebyly.

---

¹³⁷

Ust. § 14 odst. 2 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

5. Zákon o rodině z roku 1963

„V listopadu 1957 zemřel Antonín Zápotocký a prezidentem byl zvolen Antonín Novotný. S jeho nástupem se zintenzivnily centralistické tendence, které vyústily především v nové socialistické ústavě z roku 1960. Vydání ústavy mělo být odpovědí na komunistickou stranou konstatované dosažení prvního strategického cíle – vybudování socialismu. Jeho výrazem měla být i změna názvu státu na Československou socialistickou republiku (ČSSR).“¹³⁸

Dne 11. 7. 1960 byla přijata nová ústava, tj. ústavní zákon č. 100/1960 Sb.

„Koncem padesátých let stranické orgány v souladu s realitou konstatovaly, že platný občanský zákoník „plně neodráží poměry a vztahy, které se v naší společnosti v dané etapě vývoje socialismu vytvořily“. V souvislosti s přípravou a přijetím ústavy v roce 1960 se proto začalo uvažovat také o vydání nového občanskoprávního zákoníku.“¹³⁹

Ministerstvo spravedlnosti připravilo znění zákonů, které prošly rozsáhlým připomínkovým řízením. Po roce 1963 byly vydány nové zákoníky – občanský zákoník (č. 40/1964 Sb.), hospodářský zákoník (č. 109/1964 Sb.), zákoník mezinárodního obchodu (č. 101/1963 Sb.) a zákoník práce (č. 65/1965 Sb.).

Občanský zákoník, z. č. 40/1964 Sb., členěný na 8 částí, obsahoval 524 ustanovení. K jeho vydání došlo dne 5. 3. 1964 a účinným se stal dne 1. 4. 1964. Skládal se z obecných ustanovení, části upravující socialistické společenské vlastnictví a osobní vlastnictví, části o osobním užívání bytů, jakož i jiných obytných místností, místností nesloužících k bydlení a pozemků. Další, tj. čtvrtá část, obsahovala úpravu služeb socialistických organizací, následující části byly věnovány právům a povinnostem z jiných právních úkonů, občanskoprávní odpovědnosti, dědickému právu a poslední část obsahovala závěrečná ustanovení.

„Občanský zákoník z r. 1964 upravoval ve své dobové podobě občanskoprávní vztahy definované jako vztahy vznikající „mezi občany a

¹³⁸ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 515

¹³⁹ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 473

socialistickými organizacemi a mezi občany navzájem“, a to „v oblasti uspokojování hmotných a kulturních potřeb“. ¹⁴⁰

„Tento zákoník, pro který byla příznačná jednak ideologická a deklaratorní povaha některých norem, jednak jejich kogentní povaha jako projev převahy veřejnoprávních prvků, upevňujících se v této míře cizorodě v typické soukromoprávní oblasti, znamenal výrazný krok zpět ve vývoji občanského práva.“ ¹⁴¹

Z hlediska rodinného práva byla důležitá ustanovení obsažená v občanském zákoníku upravující institut bezpodílové spoluvlastnictví manželů. I když byla část rodinněprávních vztahů upravována v novém občanském zákoníku, tradice odděleného občanského práva a rodinného práva z roku 1949 nezanikla.

V rámci vývoje soukromého práva došlo k přijetí nového zákona o rodině. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, měl čtyři části dělené do jednotlivých hlav. První část byla věnována manželství, druhá se týkala vztahů v rodině vznikajících, další pojednávaly o výchově nezletilých dětí a o výživném.

„Vybudováním socialismu v Československu se významným způsobem projevovalo i v oblasti rodinného, manželského a osobního života občanů našeho státu. Společnost usiluje všemožně o to, aby morálka socialistické společnosti se stala základem všech vztahů v rodině, manželství a při výchově dětí.“ ¹⁴²

Na základě vývoje společnosti docházelo k prohlubování zásad, na kterých stál předchozí zákon o právu rodinném. Mluvíme pak zejména o rovnoprávnosti žen a mužů ve sféře ekonomické a politické. Další rozšíření úpravy bylo patrné co se týče zvýšení ochrany vícečlenné rodiny, a to hlavně prostřednictvím finančních podpor formou přídavků a úlev.

„Socialistická společnost zajišťuje manželství takovým způsobem, aby k jeho uzavření mohlo dojít především na základě svobodného rozhodnutí a pevných citových vztahů muže a ženy. Hlavním společenským posláním manželství je založení rodiny a výchova dětí. Manželství je oprošťováno od majetkových

---

¹⁴⁰ Holub, M., a kol. *Občanský zákoník. Komentář. 1. svazek. § 1 – 487.* Praha: Linde, 2002. s. 13

¹⁴¹ Knappová, M., a kol. *Občanské právo hmotné 1.* 4 aktualizované a doplněné vydání. Praha: Aspi, 2005. s. 70

¹⁴² Holub, M. *Zákon o rodině a předpisy související.* Praha: Orbis, 1977. s. 15

spekulací a zajišťují se všechny předpoklady k tomu, aby mohlo dosáhnout nejvyšší mravní čistoty a pevnosti a stalo se harmonickým a trvalým společenstvím muže a ženy jako zdravého základu pro výchovu dětí.“¹⁴³

Nový zákon o rodině převzal mnohá ustanovení svého předchůdce, změny se týkaly úpravy rozvodů, osvojení a výchovy a výživy nezletilých dětí bez rodičů či nefungujících rodičů.

Komunistická strana Československa společně se společenskými organizacemi vytvořila zásady, na kterých stál nový zákon o rodině. Tyto zásady vymezily například důležitost mateřství, účel manželství, povinnost vzájemné pomoci rodinných členů atd. Poslední článek zásad týkající se výkladu stanovil, že: *„V duchu těchto základních zásad je třeba používat ustanovení tohoto zákona a práva i povinnosti v něm upravené vykonávat.*“¹⁴⁴

5.1. Vznik manželství

Trend uzavírání manželství byl stále na vzestupu i v tomto období, nicméně svého pomyslného vrcholu dosáhl dle Českého statistického úřadu až v 70. letech 20. století.¹⁴⁵

Manželství je opět pojímáno jako dobrovolný svazek osob opačného pohlaví, nikoliv tedy jako smlouva. Stejná zůstala úprava co do obligatornosti civilního sňatku a možnosti následně uzavřít sňatek církevní před státem uznanou církví.

„Hlavním společenským účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí. Tím ovšem není řečeno, že by manželství bezdětné zcela postrádalo společenskou funkci a že povinnost k výchově dětí zrozených mimo manželství je méně závažná.“¹⁴⁶

Za účelem snížení počtu rozvodů obsahovalo ustanovení § 2 zákona o rodině povinnost budoucích manželů navzájem se dobře znát, tj. být si vědomi

¹⁴³ Holub, M. *Zákon o rodině a předpisy související*. Praha: Orbis, 1977. s. 19

¹⁴⁴ Holub, M. *Zákon o rodině a předpisy související*. Praha: Orbis, 1977. s. 23

¹⁴⁵ <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost> – portál Českého statistického úřadu – aktualizováno dne 19. 1. 2012

¹⁴⁶ Holub, M. *Zákon o rodině a předpisy související*. Praha: Orbis, 1977. s. 21

kladných i negativních charakterových znaků snoubence, jeho zdravotního stavu, před vstupem do manželství. Nicméně nedodržení tohoto ustanovení nemělo právní následky pro platnost manželství.

*„V naší společnosti v současných letech pozorujeme někdy u mladých manželství nejen nedostatek vzájemného poznání, ale především též nedostatek představy o smyslu manželství.“*¹⁴⁷

Jedinou povolenou formou uzavírání manželství bylo souhlasné prohlášení učiněné před dvěma svědky, tj. osobami zletilými. Funkce svědků byla stejná jako v zákoně o právu rodinném z roku 1949, tj. byli to *„zástupci společnosti, která skrze ně bere na vědomí uzavření manželství.“*¹⁴⁸

Ustanovení o místní a věcné příslušnosti nedoznala změn, příslušný byl místní národní výbor jednoho ze snoubenců pověřený vést matriku nebo jiný, pokud existují závažné důvody. Pokud jde o přímé ohrožení života, mohla být manželství uzavřena u výborů, které nebyly pověřeny vedením matriky.

*„Československý státní občan může v cizině uzavřít manželství též před orgánem Československé socialistické republiky k tomu zmocněným.“*¹⁴⁹ Pokud by došlo k uzavření manželství v zahraničí, musely být plně respektovány právní předpisy Československé socialistické republiky, tzn. občanský sňatek. *„Zásadu občanského sňatku výslovně vyjadřuje i zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním (§ 20 odst. 2). Je zde stanovena obligatorní forma občanského sňatku našich státních příslušníků, ať uzavírají manželství kdekoli na světě.“*¹⁵⁰

V rámci povinnosti předložit potřebné doklady svědčící o neexistenci okolností vylučujících uzavření manželství, taktéž prohlášení o jejich neexistenci a znalosti zdravotního stavu nedošlo k žádným změnám. Těmito doklady byly například úmrtní list bývalého manžela, rozsudek o rozvodu manželství, rozsudek o přivolení k uzavření manželství osoby nezletilé starší 16 let, rodný list apod. Pokud by předložení bránila těžko odstranitelná překážka nebo nastalo ohrožení života, stačilo jen prohlášení o jejich neexistenci. Ustanovení § 7 dále rozvíjelo

¹⁴⁷ Radvanová, S. *Manželství a rodina v ČSSR*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1964. s. 50

¹⁴⁸ Kolektiv autorů. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954. s. 39

¹⁴⁹ Ust. § 5 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině

¹⁵⁰ Glos, J., a kol. *Rodinné právo*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1965. s. 61

ustanovení § 4 odst. 3 zákona o rodině o možnosti uzavření manželství u výboru bez matriční pravomoci.

Společně s prohlášeními o dobrovolném vstupu do manželství a o znalosti zdravotního stavu rozhodovali manželé o příjmeních, která budou nadále užívat. Pokud se rozhodli nechat si každý svoje původní příjmení, museli učinit prohlášení o jménech jejich dětí. Po rozvodu manželství měl opět jeden z manželů právo do jednoho měsíce přijmout zpět své původní příjmení. Odlišná úprava oproti předchozímu zákonu byla stanovena pouze u délky lhůty, která byla prodloužena.

Na základě písemné plné moci mohlo být manželství uzavřeno prostřednictvím zástupce. *„Zejména je podstatné, aby občan, s nímž má být manželství prostřednictvím zástupce uzavřeno, byl v plné moci přesně označen. Bez této náležitosti by manželství nevzniklo (non matrimonium). Plná moc musí obsahovat i prohlášení, která musí učinit snoubenci podle § 6 zák. o rod. při uzavírání sňatku.“*¹⁵¹ Uzavírání manželství prostřednictvím zástupce bylo zpoplatněno.

Hlava druhá zákona o rodině pojednává o okolnostech vylučujících uzavření manželství, tj. trvající manželství, příbuzenský vztah, trvající osvojení, nedostatečný věk a duševní porucha. Manželství takto uzavřené trpělo vadou a soud ho mohl i bez návrhu prohlásit za neplatné.

*„Jestliže manželství zaniklo, nelze je prohlásit za neplatné. Bylo – li manželství uzavřeno se ženatým mužem nebo vdanou ženou nebo mezi předky a potomky a mezi sourozenci, vysloví se neplatnost i po jeho zániku. Totéž platí o manželství uzavřeném mezi osobami, které jsou v příbuzenském poměru na základě osvojení.“*¹⁵² O pokračování v řízení o neplatnosti platí totéž, co v zákoně o právu rodinném z roku 1949. K rozšíření došlo jen ve stanovení roční lhůty u potomků.

Na manželství, které soud prohlásil za neplatné, se hledělo jako na neuzavřené. Tímto aktem bylo rovněž zneplatněno prohlášení o užívání společného příjmení. *„O právech a povinnostech manželů ke společnému dítěti a o jejich majetkových poměrech po prohlášení manželství za neplatné, platí*

¹⁵¹ Ust. § 9 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině – důvodová zpráva

¹⁵² Ust. § 15 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině

obdobně ustanovení o právech a povinnostech rozvedených manželů ke společnému dítěti a o jejich majetkových poměrech.“¹⁵³

5.2. Vztahy v manželství

Nový zákon rodině již neupravoval majetkové vztahy mezi manžely, ke změně došlo v pojetí výchovy dětí. Nadále se již neužívalo spojení rodičovská moc, ale práva a povinnosti rodičů k dětem.

Základní ustanovení o rovném postavení muže a ženy, vzájemné věrnosti, povinnosti si pomáhat neprošla změnou, byla pouze doplněna o povinnost vytvářet zdravé rodinné prostředí. Zdravým rodinným prostředím se rozumí hmotné a sociální zabezpečení členů rodiny, správná a dostatečná výchova dětí, která měla vést ku prospěchu celé společnosti.

Na finančním a jiném zabezpečení rodiny se měli podílet oba manželé podle svých možností a schopností, stejně jako na rozhodování o důležitých i běžných záležitostech.

Stejná zůstala úprava týkající se sporných otázek, kdy v případě sporu manželů rozhodoval soud. *„Tento princip je prolomen výjimkou, jež má svůj důvod v ochraně zájmu celku. Zájmu společnosti musí totiž ustoupit i záporné stanovisko manžela, jde – li o rozhodnutí druhého manžela, že nastoupí do zaměstnání a že svou prací přispěje k budování socialistické republiky.*“¹⁵⁴

V běžných záležitostech se manželé mohli vzájemně zastupovat a zavazovali se vzájemně, tj. společně a nerozdílně. *„To neplatí, jestliže druhý manžel tyto účinky proti jiné osobě výslovně vyloučil a jestliže to bylo této osobě známo.*“¹⁵⁵

„Nová koncepce péče o děti se do zákoníku promítla tím, že zákonodárce do něj zakomponoval ustanovení o sociálněprávní ochraně mládeže (dříve upravené zákonem o organizaci péče o mládež z roku 1947 a novějším zákonem č. 69/1952 Sb. o sociálněprávní ochraně mládeže). Výslovně stanovil, že o děti

¹⁵³ Ust. § 17 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině

¹⁵⁴ Ust. § 18 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině – důvodová zpráva

¹⁵⁵ Ust. § 21 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině

společně pečují rodiče, stát a společenské organizace, zejména Československý svaz mládeže (později Socialistický svaz mládeže) a pionýrská organizace.“¹⁵⁶

Jak jsem již uvedla výše, v rámci péče o děti se nadále neužívalo termínu rodičovská moc, ale mluvíme o právech a povinnostech rodičů. Změnou bylo, že péčí o dítě nebyli povinováni jen biologičtí rodiče, ale i osoby, které s biologickými rodiči bydleli. *„Rodičovská práva nepatří tomu z nich, který nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu.*“¹⁵⁷

Terminologická změna byla zřejmě způsobena jiným chápáním vztahu rodič a dítě. Rodičovská moc, která vystřídala moc otcovskou, z mého pohledu naznačovala pouze práva rodičů nad dětmi, ale nový termín práva a povinnosti rodičů zakotvoval, že rodiče kromě práv mají i povinnosti vůči dětem.

Rodiče měli zajistit všestranný vývoj dětí, poskytnout jim vzdělání, výživu, vštěpovat jim morální zásady, jít jim především příkladem a rozvíjet jejich vztah k socialistické vlasti.

K drobným změnám došlo i u institutu osvojení, jehož ustanovení byla nově včleněna do zákona o rodině. Osvojení se dělilo na osvojení zrušitelné a nezrušitelné. Změnou bylo zapsání osvojitelů do rodného listu osvojeného dítěte na místa určená rodičům.

Další změnou bylo zrušení institutu poručenství, který byl nově obsažen v institutu opatrovnictví.¹⁵⁸

Majetkové vztahy manželů upravoval občanský zákoník a označil tento institut jako bezpodílové spoluvlastnictví manželů. *„Občanský zákoník vedle bezpodílového spoluvlastnictví manželů odděleně upravoval společné užívání bytu manžely a společné užívání pozemku manžely. Přesto však si úprava bezpodílového spoluvlastnictví manželů zachovala řadu rysů, které měly svůj základ více v úpravě rodinněprávní než typické občanskoprávní.*“¹⁵⁹

„Pro úpravu majetkového společenství manželů byla tedy zvolena forma spoluvlastnictví bezpodílového jako institutu, který svou podstatou vyjadřuje

¹⁵⁶ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 581

¹⁵⁷ Ust. § 34 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině

¹⁵⁸ Kuklík, J., a kol. *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha: Linde, 2009. s. 578

¹⁵⁹ Kadlecová, M., a kol. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 159

charakter majetkoprávních vztahů mezi manžely, plynoucích z rovného postavení manželů i po stránce hospodářské.“¹⁶⁰

Z bezpodílového spoluvlastnictví zůstaly vyloučeny věci nabyté dědictvím a darem, věci osobní potřeby a předměty týkající se výkonu povolání. Ostatní věci nabyté za trvání manželství užívali a hradili manželé společně. Mimo správu obvyklou, tj. překračující běžné záležitosti, museli manželé jednat oba společně, popř. byla potřeba souhlasu druhého manžela.

Nová úprava občanského zákoníku v části o bezpodílovém spoluvlastnictví manželů neobsahovala výslovně ustanovení, které by povolovalo smluvně si upravit odlišně jeho rozsah, správu a vznik.

Bezpodílové spoluvlastnictví manželů zanikalo se zánikem manželství, tj. rozvodem, smrtí nebo prohlášením za mrtvého, a dále pokud existovaly důležité okolnosti, jej mohl soud zrušit i za trvání manželství.

„Při vypořádání se vychází z toho, že podíly obou manželů jsou stejné. Každý z manželů je oprávněn požadovat, aby mu bylo uhrazeno, co ze svého vynaložil na společný majetek, a je povinen nahradit, co ze společného majetku bylo vynaloženo na jeho ostatní majetek. Dále se přihlédně především k potřebám nezletilých dětí, k tomu, jak se každý z manželů staral o rodinu a k tomu, jak se zasloužil o nabytí a udržení společných věcí. Při určení míry přičinění je třeba vzít též zřetel k péči o děti a k obstarávání společné domácnosti.“¹⁶¹

„Občanský zákoník dává při vypořádání ohledně majetku v bezpodílovém spoluvlastnictví přednost dohodě mezi účastníky (§ 149 odst. 2) a teprve když k takovéto dohodě nedojde, je povinností soudu k návrhu jednoho z manželů o vypořádání rozhodnout (§ 149 odst. 3 o. z.). Posléze zmíněné ustanovení předpokládá ovšem dohodu ohledně veškerého majetku spadajícího do bezpodílového spoluvlastnictví manželů, nikoli jen dohodu částečnou. Jinak by vlastně nedošlo k vypořádání, jak to uvedené zákonné ustanovení předpokládá.“¹⁶²

¹⁶⁰ Stanovisko nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 11. 1965 – sp. zn. Prz 51/65

¹⁶¹ Ust. § 150 zákona č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník

¹⁶² Stanovisko nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 11. 1965 – sp. zn. Prz 51/65

5.3. Zánik manželství

*„Výzkumy konané koncem šedesátých let prokázaly, že nesoulad manželského chování neovlivňují ani tak vnější vlivy, ale že příčina nesouladu vychází z nedostatku skutečného vzájemného vztahu, ať již ve sféře duchovní (porozumění, tolerance, citovost), anebo ve sféře sexuální.“*¹⁶³

K zániku manželství docházelo i podle nové úpravy za života manželů pouze rozvodem na základě žádosti, a pak samozřejmě automaticky smrtí či prohlášením za mrtvého.

Prohlášení za mrtvého způsobuje zánik manželství ke dni nabytí právní moci rozhodnutí o prohlášení za mrtvého. K prohlášení za mrtvého dochází na základě ohledání těla a následným vystavením úmrtního listu nebo na základě důvodného předpokladu, že daná osoba již nežije. V případě, že se osoba prohlášená za mrtvého našla živá, obnovovalo se manželství pouze v případě, že nedošlo ke vzniku nového sňatku.

K rozvodu docházelo jen tehdy, pokud neexistovala možnost nápravy. *„Proto státní orgány a společenské organizace mají povinnost vyvíjet činnost sloužící k upevnování manželských vztahů.“*¹⁶⁴ Vztahy uvnitř manželství musely být natolik zničeny, že k obnově a tedy i plnění účelu manželství nemohlo dále směřovat. Primárním zájmem byl zájem na řádné výchově a potřebách nezletilých dětí.

Soud v rámci rozsudku o rozvodu manželství již neuváděl výrok o vině na rozpadu manželství, ale pouze zjišťoval příčiny rozvratu manželství, která uváděl v odůvodnění rozhodnutí. *„Zjišťováním příčin rozvratu se sleduje opatření podkladů pro posouzení vážnosti rozvratu, délky jeho trvání a stupně. Takové zjištění může být také pomůckou pro soud při hledání cesty, jak existující rozvrat překlenout a odstranit.“*¹⁶⁵

Osobně se domnívám, že uvádění viny na rozpadu manželství, bylo praxí užitečnou a důvodnou, pro mnohé mohly obavy z veřejného projednávání

¹⁶³ Radvanová, S., Zuklínová, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 2

¹⁶⁴ Úst. § 23 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině – důvodová zpráva

¹⁶⁵ Holub, M. *Zákon o rodině a předpisy související*. Praha: Orbis, 1977. s. 58

neplnění manželských povinností být natolik ostudné a výstražné, že se raději chovali řádně a k rozvodům nedocházelo v takovém měřítku jako v dnešní době. Vina měla vliv i na dělení majetku manželů a právě toto hledisko bych zohlednila v upravené verzi i v dnešní době. Dnes se manželé většinou pokusí domluvit a rozvod proběhne na základě dohody, ale vždy je jedna strana stranou slabší, a to i z ekonomického hlediska, nezavinila ani rozvrat vztahu, ale k tomuto faktu se příliš nepřihlíží. Při vypořádání společného jmění manželů, jak se majetkové společenství mezi manžely dnes nazývá, soudem se má vyházet z dělení spravedlivého, tj. půl a půl. Bohužel žijeme ve světě podvodů a skrytých obchodních machinací, a je otázkou, zda dojde finančně zvýhodněným partnerem k pravdivému vymezení rozsahu jmění a tedy i ke spravedlivému dělení, které by mělo vést k zajištění stejné životní úrovně pro rozvedeného manžela a případně i děti, které jsou rozpady vztahů svých rodičů pouhými oběťmi.

Zánikem manželství zanikají vzájemná práva a povinnosti manželů, nezanikají práva a povinnosti ke společným dětem.

Další změnou bylo, že se nově v rámci řízení o rozvodu rozhodovalo i o právech a povinnostech rodičů k nezletilým dětem. Soud rozhodoval, který z rodičů bude mít dítě ve své péči a druhému vymezení jeho vyživovací povinnost k dítěti. Při rozhodování soud přihlíží ke stanoviskům učitelů dítěte, lékařů atd., aby správně posoudil, který z rodičů dokáže dítěti poskytnout dostatečné zázemí, vhodné výchovné prostředí.¹⁶⁶

„Dohoda o styku rodičů s dítětem nepotřebuje schválení soudu. Soud však styk rodičů s dítětem upraví, vyžaduje – li to zájem na jeho výchově. Jestliže je to nutné v zájmu zdraví dítěte, soud styk dítěte s rodičem omezí nebo jej i zakáže.“¹⁶⁷

Při změně právních, finančních a jiných poměrů na straně jednoho z rodičů mohlo dojít ke změně rozhodnutí soudu i bez návrhu.

¹⁶⁶

Glos, J., a kol. *Rodinné právo*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1965. s.109

¹⁶⁷

Ust. § 27 odst. 1, 2, 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině

Závěr

Závěrem své diplomové práce bych chtěla shrnout poznatky v práci uvedené a zvýraznit důležité pasáže z hlediska vývoje práva.

Rodinu a manželství považuji za instituty prověřené staletími, oba prošly značným vývojem a i přes změny ve společnosti přetrvaly dodnes. Nejde o fenomény zkoumané pouze právem, ale jde hlavně o sociologickou a psychologickou disciplínu.

V pojetí římského práva byla rodina jednotou osob a majetku a manželství bylo smlouvou mezi mužem a ženou. Pravomoc nad všemi osobami patřícími do rodiny měl pater familias, kterému byli podřízeni. Právě on spravoval i veškerý majetek rodiny.

Manželské a rodinné právo se brzy dostaly pod ochranu církve a církevního práva. Církev stanovila přesná pravidla, která v průběhu let vykryštovala, a některá z nich zůstala v platnosti dodnes.

Pravomoc církve omezil až Josef II., který přenesl pravomoc rodinného a manželského práva na stát a jeho orgány, i když zůstala v platnosti pravidla církví stanovená pojednávající o obligatornosti církevního sňatku.

Zřejmě nejvýznamnějším milníkem z právního hlediska bylo přijetí Všeobecného občanského zákoníku rakouského z roku 1811. Tento zákoník představoval natolik významný a kvalitní právní předpis, že v některých státech platí dodnes a na našem území pozbyl v platnosti až na konci roku 1950, kdy nabyl účinnosti Střední občanský zákoník.

ABGB upravoval odlišně manželství křesťanská a židovská v některých stanovených povinnostech. Manželství vznikalo manželskou smlouvou mezi nerovnými subjekty opačného pohlaví.

Po roce 1848 došlo k důležitým změnám v uspořádání státu, k vydání nových zákonů, nicméně k vydání nového zákoníku občanského nedošlo. Na krátké období byly církvi Konkordátem vráceny pravomoci v oblasti rodinného práva a v roce 1870 byla pro nevěřící zavedena civilní forma sňatku.

Po vzniku Československé republiky byl aplikován v českých zemích ABGB, Slovensko uznávalo obyčejové právo a nastalo období dvojkolejnosti právní úpravy. Pro téma diplomové práce byla důležitou zvláště manželská novela, která zavedla fakultativnost církevního sňatku a jeho rozlučitelnost, na Slovensku byl nově povolen i církevní sňatek.

Tímto končí vývoj rodinného práva společně s právem občanským a vzniká tak nové právní odvětví. Vzhledem k současnému vývoji občanského práva v rámci ČR by mělo opětovně dojít ke spojení soukromoprávních předpisů.

Zákon o právu rodinném z roku 1949 stál na myšlence, že manželství je vztah založený na lásce, náklonnosti a důvěře. Manželství bylo zároveň prostředkem pro výchovu a správný vývoj společnosti, mělo tedy pro společnost zvláštní význam a poslání. Byla zavedena rovnoprávnost mužů a žen, manželských a nemanželských dětí. Uznávaná byla nadále jen civilní forma sňatku a jedinou možností zániku manželství za života manželů byl rozvod.

Na zákon o právu rodinném navázal zákon o rodině z roku 1963, který převzal mnohá ustanovení hlavně v oblasti vzniku a zániku manželství. Výraznou změnou byla úprava majetkových vztahů, kdy tato kogentní ustanovení byla obsažena v občanském zákoníku. Zákonné společenství manželů bylo nahrazeno bezpodílovým spoluvlastnictvím manželů.

Vzhledem k tomu, že zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, a zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, platí u nás dodnes, je samozřejmé, že oba byly několikrát novelizovány, a to zejména v devadesátých letech, a upravovány podle vývoje potřeb společnosti a práva. Nový občanský zákoník, který by měl oba nahradit, byl již schválen a k jeho účinnosti by mělo dojít v roce 2014.

Osobně se domnívám, že vzhledem k době platnosti byl nejlepším a nejpřínosnějším právním předpisem upravujícím rodinněprávní problematiku ABGB, soudím tak hlavně z toho, že se z něj v některých ustanoveních vychází dodnes a právě on formuloval základní myšlenky převzaté pozdějšími právními předpisy. Ve většině odborné literatury je tento rakouský zákoník odborníky vychvalován, a to vzhledem k době vydání a k jeho autorům, kteří se na jeho přípravě podíleli.

Přínosným byl i zákon o právu rodinném z roku 1949, kde pokládám za nejdůležitější zrovnoprávnění žen a zánik institutu nemanželských dětí.

*„Shrnutí nových jevů, s nimiž se setkáme v odvětví práva rodinného, je obtížné. V obecnosti lze uvést, že charakteristickým znakem vývoje rodinného práva v čase není překotná dynamika, nýbrž plynulost a snaha o zachování stabilního právního rámce. V rodinném právu platí víc než v jiných odvětvích práva, že ten který nový jev nevznikne ze dne na den, ba ani z roku na rok. Naopak: v souvislosti s postupným vývojem rodinných vztahů se postupně a s určitým zpožděním – vyvíjí také jejich právní úprava.“*¹⁶⁸

---

¹⁶⁸

Pauknerová, M., Tomášek, M., a kol. *Nové jevy v právu na počátku 21. století, Proměny soukromého práva*. Praha: Karolinum, 2009. s. 267

Summary

This diploma work deals with the family law, especially with one of its branches-the matrimonial law.

I focused on the most important development stages before the “Austrian General Civil Code” (ABGB) dating back to 1811 was passed. The matrimonial law development was affected by the Roman law as well as by the canon law, which stated the exact principles and rules influencing the further development of this institute.

ABGB regulated the matrimony as a union of man and woman, which came into existence through the matrimonial agreement. In spite of minor amendments the ABGB remained in force after revolutionary year 1848 and survived even World War I. The independent Czechoslovak state came into existence after World War I and subsequently “ABGB” was adapted by so called the Adoption Act. In the forthcoming years, several commissions were established to prepare the drafts of the bills including civil code. These efforts were unfortunately interrupted, by the World War II, but the legal development had been suspended even before.

The matrimonial legal relations were separated from the civil law after 1945 and a new legal branch, family law was constituted. The Family Law Act, followed by Civil Code was passed in 1949. The matrimony was under the state protection and at the same time it was a tool how to insure the right forming of the society. Men and women were supposed to enter the marriage on the basis of the mutual emotional affection, and voluntarily. A new principle of the obligatory civil marriage was introduced as well as the indissolubility of marriage, except for the divorce and death or the presumption of death. The change was also the implementation of the equal position of men and women.

The following act of legislation, the Family Act, adopted many enactments. The essential change was the exclusion of the part on property relations and its transition into the likewise new Civil Code, which has remained valid and effective until today.

Použitá literatura

Prameny

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

Zákon č. 265/1949 Sb., o rodině, v původním znění

Zákon č. 265/1949 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v původním znění

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v původním znění

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Literatura

a) Česká literatura

ADAMOVIČ, Karolína, SOUKUP, Ladislav. Prameny k dějinám práva v českých zemích II. 1. vydání. Plzeň: Západočeská univerzita, 1998.

BALÍK, Stanislav, BALÍK, Stanislav. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

ČEŠKA, Zdeněk, A KOL. Československé rodinné právo. 1. vydání. Praha: Panorama, 1985.

GLOS, Josef, A KOL. Rodinné právo. 1. vydání. Praha: Orbis, 1965.

HOLUB, Milan. Zákon o rodině a předpisy související. 1. vydání. Praha: Orbis, 1977.

HOLUB, Milan, A KOL. Občanský zákoník. Komentář. 1. svazek. § 1 – 487. Praha: Linde, 2002.

HRDINA, Ignác Antonín. Kanonické právo. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002.

HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. České rodinné právo. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1998.

HRUŠÁKOVÁ, Milana, A KOL. Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. BECK, 2009.

- HRUŠÁKOVÁ, Milana, A KOL. Rodinné právo. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993.
- KADLECOVÁ, Marta, A KOL. Dějiny českého soukromého práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- KLABOUC, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. 1. vydání. Praha: Orbis, 1962.
- KOLEKTIV AUTORŮ. Komentář k zákonu o právu rodinném. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954.
- KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin. Římské právo. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990.
- KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, a KOL. Občanské právo hmotné 1. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005.
- KUKLÍK, Jan. Vývoj československého práva 1945 - 1989. Praha: Linde, 2009.
- MALÝ, Karel. České právo v minulosti. 1. vydání. Praha: Orac, 1995.
- MALÝ, Karel, A KOL. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003.
- MALÝ, Karel, A KOL. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2011.
- MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav. Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2004.
- MALÝ, Karel, SIVÁK, Florian. Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918). 1. vydání. Praha: Panorama, 1988.
- MAREČKOVÁ, Marie. České právní a ústavní dějiny: stručný přehled a dokumenty. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006.
- MRKÝVKA, Petr, VESELÁ, Renata. Vybrané otázky z dějin kanonického práva. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1992.
- PAUKNEROVÁ, Monika, TOMÁŠEK, Michal. Nové jevy na počátku 21. století, Proměny soukromého práva. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009.
- PLECITÝ, Vladimír, VRABEC, Josef, SALAČ, Josef. Základy občanského práva. 4. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
- RADVANOVÁ, Senta. Manželství a rodina v ČSSR. 1. vydání. Praha: Orbis, 1964.
- RADVANOVÁ, Senta. O rodině, manželství a dětech. 1. vydání. Praha: Panorama, 1978.
- RADVANOVÁ, Senta, A KOL. Žena a právo. 1. vydání. Praha: Orbis, 1971.

RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha: C.H. BECK, 1999.

SCHELLE, Karel, A KOL.. Základy soukromého práva. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993.

SCHELLE, Karel, SCHELLEOVÁ, Ilona. Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993.

ŠTĚPINA, Jaroslav. Rodinné právo: výklad zákona o právu rodinném s dodatkem o dědickém právu v rodině socialistické. 1. vydání. Praha: Orbis, 1958.

TRETERA, Jiří Rajmund. Konfesní právo a církevní právo. 1. vydání. Praha: Jan Krigl, 1997.

VESELÁ, Renata, A KOL. Rodina a rodinné právo: historie, současnosti a perspektivy. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003.

VLČEK, Eduard. Právní dějiny ČSR (1939 - 1947). 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005.

VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan. Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009.

b) Cizojazyčná literatura

BIANCHI, Leonard, A KOL. Dějiny státu a práva na území Československa v období kapitalismu I. 1848 – 1918. 1. vydání. Bratislava: Slovenská akademie vied, 1971.

FEJTÖ, François. Requiem pour un empire défunt. Histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie. Paris: Lieu Commun, 1994.

COMITÉ DE RÉDACTION. Panorama de la France. Paris: La documentation française, 1966.

c) Časopisecká literatura

Právník. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2007, roč. 146, č. 3.